

EU-MIDIS II

Tweede enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie

Roma — Geselecteerde resultaten

**Europe Direct helpt u antwoord te vinden op uw vragen
over de Europese Unie.**

Gratis nummer (*):
00 800 6 7 8 9 10 11

(* De informatie wordt gratis verstrekt en bellen is doorgaans gratis, maar sommige operatoren, telefooncellen of hotels kunnen kosten aanrekenen.

Foto (omslag en binnenkant): © Shutterstock (Tomas Vynikal) en FRA

Meer gegevens over de Europese Unie vindt u op internet
via de Europaserver (<http://europa.eu>).

Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie, 2018

Print	ISBN 978-92-9491-852-9	doi:10.2811/802234	TK-AN-16-111-NL-C
PDF	ISBN 978-92-9491-864-2	doi:10.2811/147837	TK-AN-16-111-NL-N

© Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten, 2016

Overneming met bronvermelding toegestaan.

Tweede enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie

Roma – Geselecteerde resultaten

Voorwoord

Ongeveer 80 % van de geënquêteerde Roma leeft onder de armoederisicodrempel van hun land, een op de drie Roma woont in een woning zonder leidingwater, een op de drie Romakinderen leeft in een huishouden waar iemand minstens één keer in de afgelopen maand met honger naar bed is gegaan, en de helft van de Roma in de leeftijd van 6 tot 24 jaar gaat niet naar school. Dit verslag bevestigt een verontrustende, maar onvermijdelijke realiteit: de grootste minderheid van de Europese Unie blijft kampen met ontoelaatbare discriminatie en ongelijke toegang tot essentiële diensten.

In het verslag wordt er niet alleen op gewezen dat de Roma nog steeds te maken hebben met obstakels op het gebied van werkgelegenheid, onderwijs, huisvesting en gezondheidszorg, maar wordt tevens onthuld dat vier van de tien geënquêteerde Roma zich de afgelopen vijf jaar minstens één keer gediscrimineerd hebben gevoeld. Slechts een fractie van hen heeft hiervan echter aangifte gedaan. Dit komt amper als een verrassing, omdat de meeste Roma niet weten dat er wetten bestaan die discriminatie verbieden of dat er organisaties zijn die hulp kunnen bieden. Deze ontwikkeling doet echter ernstige vragen rijzen omtrent de uitoefening van het recht op non-discriminatie, zoals vastgelegd in het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie (EU) en de richtlijn inzake gelijke behandeling ongeacht ras of etnische afstamming.

Het verslag is gebaseerd op een grootschalige enquête onder 34 000 personen die deel uitmaken van Romahuishoudens in negen lidstaten van de Europese Unie, waarin informatie vergaard is uit bijna 8 000 persoonlijke vraaggesprekken. In het verslag wordt een selectie gepresenteerd van de resultaten van de tweede enquête over minderheden en discriminatie in de Europese Unie, in het kader waarvan ongeveer 26 000 personen zijn ondervraagd die een migratieachtergrond hebben of onderdeel uitmaken van een etnische minderheid en in de EU woonachtig zijn.

Deze tweede enquête vormt een belangrijk onderdeel van het streven van het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten om gegevens te verzamelen en te publiceren over groepen die in algemene bevolkingsonderzoeken niet aan bod komen. Dit is de derde specifiek op de Roma gerichte enquête van het Bureau. De in 2008 uitgevoerde enquête over minderheden en discriminatie in de Europese Unie was de eerste poging om vergelijkende gegevens over de situatie van de Roma te produceren. De methodiek van de tweede enquête over minderheden en discriminatie in de Europese Unie is zodanig aangepast dat de resultaten van de verschillende landen zo betrouwbaar mogelijk zijn en zo goed mogelijk met elkaar vergeleken kunnen worden.

De in dit verslag gepresenteerde gegevens vormen een uniek hulpmiddel voor beleidsmakers, die aan de hand van deze informatie kunnen zien welke vooruitgang er in de loop der tijd is geboekt. Bovendien kunnen deze gegevens worden gebruikt voor het vaststellen van de succesvolle kanten en de tekortkomingen van de ingevoerde beleidsmaatregelen. Dergelijke inzichten zijn essentieel om doeltreffende maatregelen te kunnen formuleren, niet alleen voor de Roma, maar voor alle groepen in de marge van de samenleving.

Hoewel de in dit verslag geschetste realiteit ontvullend is, hoopt het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten hiermee inspanningen ter bevordering van de integratie van de Roma en het respect voor hun grondrechten nieuw leven in te blazen.

Michael O'Flaherty

Directeur

Landencodes

Landencode	EU-lidstaat
BG	Bulgarije
CZ	Tsjechische Republiek
EL	Griekenland
ES	Spanje
HR	Kroatië
HU	Hongarije
PT	Portugal
RO	Roemenië
SK	Slowakije

Landengroepen

EU-28 De huidige 28 lidstaten van de EU

9 lidstaten Negen EU-lidstaten waar Roma zijn ondervraagd in het kader van de EU-MIDIS II-enquête

Acroniemen en afkortingen

EU-MIDIS Enquête van de Europese Unie naar minderheden en discriminatie

EU-SILC Communautaire statistiek van inkomens en levensomstandigheden

ILO Internationaal Arbeidsbureau

IVESCR Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten

LFS Enquête naar de arbeidskrachten (Eurostat)

SDG's Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (Verenigde Naties)

UNDP Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties

Inhoud

VOORWOORD	3
WAAROM IS DIT ONDERZOEK NODIG?	7
1 BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN EN FRA-ADVIEZEN	11
1.1. Armoede en sociale uitsluiting	11
1.2. Arbeidsmarktparticipatie	12
1.3. Onderwijs	12
1.4. Bewustzijn van rechten en melden van discriminatie	13
1.5. Doeltreffender toezicht en evaluatie	14
2 WAT LATEN DE RESULTATEN ZIEN?	15
2.1. Armoede en marginalisering van leefomstandigheden	15
2.1.1. Inkomensarmoede	15
2.1.2. Honger	18
2.2. Arbeidsmarktparticipatie	19
2.2.1. Status hoofdactiviteit	19
2.2.2. Betaald werk	21
2.2.3. Jongeren zonder baan, onderwijs of opleiding	23
2.2.4. Lage arbeidsintensiteit van huishoudens	24
2.3. Onderwijs	25
2.3.1. Deelname aan onderwijs	25
2.3.2. Segregatie in het onderwijs	30
2.3.3. Opleidingsniveau	31
2.4. Gezondheid	32
2.4.1. Dekking van ziektekostenverzekering en onvervulde medische behoeften	32
2.4.2. Langdurige beperking van de activiteiten	33
2.5. Huisvesting	35
2.5.1. Beschikbaarheid van ruimte	35
2.5.2. Toegang tot openbare voorzieningen en basisvoorzieningen in de woning	35
2.5.3. Kwaliteit van huisvesting en directe omgeving	37
2.6. Discriminatie en bewustzijn van rechten	39
2.6.1. Algemene prevalentie van discriminatie	39
2.6.2. Perceptie van de omvang van discriminatie op grond van etnische afstamming	41
2.6.3. Aangifte van gevallen van discriminatie	43
2.6.4. Bekendheid met hulporganisaties, organen voor de bevordering van gelijke behandeling, wetten en campagnes ter bestrijding van discriminatie	44
DE ENQUÊTE IN EEN NOTENDOP	47
REFERENTIES	51

Figuren en tabellen

Figuur 1:	Armoederisicopercentages (minder dan 60 % van het mediaan equivalent inkomen na sociale overdrachten) van de Roma, vergeleken met het Eurostat-percentage van de algemene bevolking in 2014, per lidstaat (%)	16
Figuur 2:	Armoederisicopercentages en concentratie van Roma in woongebieden, per EU-lidstaat (%)	17
Figuur 3:	Vermogen om „rond te komen”, Roma, per EU-lidstaat (%)	17
Figuur 4:	Roma die in een huishouden leven waarin minstens één persoon de voorgaande maand één keer, een paar keer of vier of meer keer met honger naar bed ging, per EU-lidstaat (%)	18
Figuur 5:	Percentage Romamannen en Romavrouwen met betaald werk in de leeftijdscategorie 20-64 jaar, inclusief zelfstandigen en personen met incidenteel werk of werk in de afgelopen vier weken, in vergelijking met de Europa 2020-werkgelegenheidsgraad in 2015 (Eurostat), per EU-lidstaat (%)	21
Figuur 6:	Jonge Roma in de leeftijdscategorie 16-24 jaar zonder baan, onderwijs of opleiding als hun hoofdactiviteit, per EU-lidstaat (%)	23
Figuur 7:	Roma in de leeftijdscategorie 0-59 jaar die leven in een huishouden waar de arbeidsintensiteit momenteel laag is, per EU-lidstaat (%)	24
Figuur 8:	Kinderen in de leeftijdscategorie 4 tot het (landenspecifieke) begin van de leerplichtige leeftijd, die deelnemen aan onderwijs aan jonge kinderen, per EU-lidstaat (%)	26
Figuur 9:	Kinderen in de (landenspecifieke) leerplichtige leeftijd die deelnemen aan onderwijs, per EU-lidstaat (%)	27
Figuur 10:	Roma in de leeftijdscategorie 6-24 jaar, gerangschikt op gevolgd onderwijsniveau (%)	29
Figuur 11:	Voortijdige schoolverlaters, in de leeftijdscategorie 18-24 jaar, per EU-lidstaat (%)	30
Figuur 12:	Gescheiden onderwijs – concentratie Romakinderen in de leeftijdscategorie 6-15 jaar op school, per EU-lidstaat (%)	31
Figuur 13:	Roma die geen enkele formele opleiding (ISCED 0) hebben voltooid, per leeftijdscategorie en EU-lidstaat (%)	32
Figuur 14:	Roma in de leeftijdscategorie 16 jaar en ouder, die aangaven gedekt te zijn door nationale basisziektekostenverzekering en/of aanvullende verzekering, per EU-lidstaat (%)	33
Figuur 15:	Langdurige beperking van de activiteiten, Roma en algemene bevolking, per EU-lidstaat (%)	34
Figuur 16:	Gemiddeld aantal kamers per persoon in het huishouden, Roma en algemene bevolking (gemiddelde), per EU-lidstaat	36
Figuur 17:	Roma die in een huishouden zonder leidingwater in de woning leven, vergeleken met de algemene bevolking, per EU-lidstaat (%)	36
Figuur 18:	Roma die in woningen leven zonder toilet en douche of badkamer in de woning, vergeleken met de algemene bevolking, per EU-lidstaat (%)	37
Figuur 19:	Algemene prevalentie van discriminatie op grond van Roma-achtergrond in de afgelopen 5 jaar en de afgelopen 12 maanden, per EU-lidstaat (%)	40
Figuur 20:	Roma die denken dat discriminatie op grond van etnische afstamming of huidskleur of geloofsovertuiging relatief vaak of zeer vaak voorkomt in hun land, per EU-lidstaat (%)	42
Figuur 21:	Omvang van discriminatie op grond van etnische afstamming in de ogen van de algemene bevolking van de negen EU-lidstaten (Speciale Eurobarometer 437), per land (%)	43
Figuur 22:	Roma die melding hebben gemaakt van of een klacht hebben ingediend over het laatste geval van discriminatie op grond van hun Roma-achtergrond, per EU-lidstaat (%)	44
Figuur 23:	Bekendheid van Roma met organisaties die hulp of advies bieden aan slachtoffers van discriminatie (ongeacht de grond waarop gediscrimineerd is), per EU-lidstaat (%)	45
Figuur 24:	Bekendheid van Roma met wetgeving ter bestrijding van discriminatie op grond van huidskleur, etnische afstamming of geloof, per EU-lidstaat (%)	45
Tabel 1:	Huidige hoofdactiviteit in negen EU-lidstaten, alle personen van 16 jaar en ouder in Romahuishoudens (%)	20
Tabel 2:	Percentage Roma in de leeftijdscategorie 20-64 jaar met betaald werk, inclusief zelfstandig werk, incidenteel werk en werk in de voorgaande vier weken, per leeftijdsgroep en land (%)	22
Tabel 3:	Inschrijvingsgraad van Roma voor respectievelijk onderwijsniveau, vergeleken met de algemene bevolking, per leeftijdscategorie en EU-lidstaat (%)	28
Tabel 4:	Roma die leven in een woning met een lekkend dak of vochtige muren of andere problemen met de structuur van de woning en in woningen die te donker zijn in vergelijking met de algemene bevolking, per EU-lidstaat (%)	38
Tabel 5:	Directe omgeving van de woning – Roma die leven in gebieden die te kampen hebben met vervuiling, misdaad, geweld en vandalisme in vergelijking met de algemene bevolking, per EU-lidstaat (%)	38
Tabel 6:	Discriminatie op grond van Roma-achtergrond in de afgelopen 12 maanden in verschillende onderdelen van het leven, per EU-lidstaat (%)	40
Tabel 7:	Discriminatie op grond van Roma-achtergrond in de afgelopen 5 jaar in verschillende aspecten van het leven, per EU-lidstaat (%)	41
Tabel 8:	Aantal Roma en huishoudens dat in het kader van EU-MIDIS II is geïnterviewd, per EU-lidstaat	48

Waarom is dit onderzoek nodig?

De instellingen van de Europese Unie (EU) wijzen al geruime tijd op de noodzaak om de Roma, de grootste minderheid in Europa, gelijk te behandelen wat betreft hun grondrechten, zoals vastgelegd in het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. Ze hebben de EU-lidstaten tevens voorzien van advies en financiële ondersteuning om dit te bereiken.

In 2011 heeft de Europese Commissie een EU-kader voor de nationale strategieën voor integratie van de Roma tot 2020 voorgesteld. Dit kader moet ervoor zorgen dat de Roma gelijke toegang hebben tot vier belangrijke gebieden – werkgelegenheid, onderwijs, gezondheid en huisvesting – zodat hun sociaal-economische omstandigheden kunnen verbeteren. In de mededeling wordt benadrukt dat de aanhoudende economische en sociale marginalisatie van de grootste etnische minderheid in Europa niet te rijmen valt met de Europa 2020-strategie voor banen en slimme, duurzame en inclusieve groei. Op 9 december 2013 heeft de Raad van de EU een aanbeveling over doeltreffende maatregelen voor integratie van de Roma in de lidstaten (aanbeveling van de Raad 2013) ¹ goedgekeurd. De Europese Commissie brengt jaarlijks verslag uit van de tenuitvoerlegging van deze maatregelen.

Hoewel de Roma de grootste etnische minderheid in Europa vormen ², vindt er geen systematische verzameling van hun gegevens in de EU-lidstaten plaats. Hierdoor kunnen de statistische indicatoren van de Europa 2020-strategie voor werkgelegenheid, armoede en onderwijs niet worden uitgesplitst voor de Roma.

Opmerking inzake terminologie

De Raad van Europa gebruikt „Roma” als overkoepelende term. De term omvat de Roma, Sinti, Kale en verwante groepen in Europa, onder wie Travellers en de oostelijke groepen (Dom en Lom), en is een afspiegeling van de enorme diversiteit van de betrokken groepen, onder wie personen die zichzelf als zigeuners beschouwen.

In het kader van de EU-MIDIS II-enquête verwijst de term „Roma” naar de autochtone „Roma” in de geselecteerde EU-lidstaten en omvat deze geen „Roma” die van de ene EU-lidstaat naar de andere zijn verhuisd.

Zie voor meer informatie Raad van Europa (2012), [Descriptive glossary of terms relating to Roma issues](#), Straatsburg.

Enkele uitzonderingen daargelaten verzamelen de groot-schalige EU-brede enquêtes, zoals de communautaire statistiek van inkomens en levensomstandigheden (EU-SILC) en de enquête naar de arbeidskrachten (LFS), momenteel geen informatie over etniciteit en besteden ze onvoldoende aandacht aan etnische minderheden, zoals de Roma.

In 2016 heeft de Europese Rekenkamer een speciaal verslag uitgegeven om de impact van Europese beleidsinitiatieven en financiële ondersteuning op de integratie van de Roma te beoordelen ³. In aanbeveling 8, onder b), van dit verslag wordt de Europese Commissie opgeroepen lidstaten aan te moedigen in de aankomende twee jaar uitgebreide statistische gegevens over etniciteit te verzamelen. In het verslag wordt er verder op gewezen dat Eurostat relevante vragen in EU-SILC en de enquête naar de arbeidskrachten zou kunnen opnemen. De Europese Commissie heeft deze aanbeveling echter verworpen omdat het verzamelen van statistische gegevens over etniciteit met behulp van Europese statistische instrumenten technisch moeilijk, duur en in sommige landen juridisch ingewikkeld zou zijn.

In de 2030-agenda van de Verenigde Naties voor duurzame ontwikkeling verbinden de lidstaten zich ertoe om te controleren welke vooruitgang er de komende 15 jaar wordt geboekt bij het realiseren van doelstellingen en specifieke doelen en om indicatoren te ontwikkelen die hierbij kunnen helpen. Er moeten kwalitatief hoogstaande, toegankelijke, tijdige en betrouwbare gegevens worden verzameld om de vooruitgang te kunnen controleren en ervoor te zorgen dat niemand in de steek wordt gelaten ⁴.

Reageren op de behoefte aan gegevens

Door middel van enquêtes over etnische minderheden en de Roma vult het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten (European Union Agency for Fundamental Rights – FRA) deze gegevenslacune. In dit verslag worden geselecteerde resultaten voor de Roma gepresenteerd. Deze zijn afkomstig uit de tweede enquête over minderheden en discriminatie in de Europese Unie (EU-MIDIS II). De volledige resultaten voor de Roma zullen in 2017 worden gepubliceerd.

¹ Raad van de Europese Unie (2013), [Aanbeveling 378/1 van de Raad van 9 december 2013 over doeltreffende maatregelen voor integratie van de Roma in de lidstaten](#), PB C 378 van 24.12.2013.

² Europese Commissie, [„EU and Roma”](#) (online), 5 augustus 2016 en de Raad van Europa (2012).

³ Europese Rekenkamer (ECA) (2016).

⁴ Zie voor meer informatie de [website](#) van de 2030-agenda.

In 2008 heeft het FRA in zeven EU-lidstaten ⁵ vraaggesprekken met Roma gehouden in het kader van de enquête over minderheden en discriminatie in de Europese Unie (EU-MIDIS I) ⁶. In 2011 heeft het FRA in samenwerking met de Europese Commissie, het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP) en de Wereldbank in elf EU-lidstaten [een tweede enquête onder de Roma gehouden](#) ⁷. In het kader van deze enquête zijn gegevens verzameld over de sociaal-economische situatie van de Roma op het gebied van werkgelegenheid, onderwijs, huisvesting en gezondheid, en over hun ervaringen met discriminatie, alsmede over het bewustzijn van hun rechten ⁸.

In 2016 heeft het FRA een derde enquête onder Roma gehouden, als onderdeel van EU-MIDIS II, om te meten welke vooruitgang er in de loop der tijd is geboekt en om te zien welke impact juridische en beleidsontwikkelingen in de praktijk hebben gehad. Deze enquête bouwt voort op ervaringen uit de afgelopen enquêtes. Zodoende kunnen de gegevens met de gegevens van Eurostat worden vergeleken en blijft de vergelijkbaarheid met de eerdere enquêtes over de Roma zoveel mogelijk behouden.

Gegevensverzameling

■ **Geënquêteerde landen** – in het kader van EU-MIDIS II is in alle 28 EU-lidstaten informatie verzameld van meer dan 25 500 respondenten uit verschillende etnische minderheidsgroepen en met een uiteenlopende migratieachtergrond. De in dit verslag samengevatte resultaten zijn gebaseerd op 7 947 individuele vraaggesprekken met Romarespondenten in Bulgarije, Griekenland, Hongarije, Kroatië, Portugal, Roemenië, Slowakije, Spanje en Tsjechië. Daarnaast zijn er in de enquête gegevens verzameld over 33 785 Roma die in de huishoudens van de respondenten leven. De Roma in de negen geënquêteerde landen vormen volgens schattingen van de Raad van Europa ongeveer 80 % van de Roma in de EU ⁹. Van de negen landen die in het kader van EU-MIDIS II zijn geënquêteerd, zijn acht landen in het kader van de Roma-enquête van 2011 geënquêteerd en zes landen in het kader van de EU-MIDIS I-enquête van 2008.

■ **Representativiteit van de enquêteresultaten** – de gegevens zijn representatief voor de Roma die in de negen EU-lidstaten leven en woonachtig zijn in geografische of administratieve eenheden waar de bevolking voor meer dan 10 % uit Roma bestaat en die zichzelf als „Roma” beschouwen of als lid van een van de andere groepen die onder deze overkoepelende term valt. De in dit verslag gepresenteerde bevindingen zijn derhalve een afspiegeling van de leefomstandigheden, uitoefening van de grondrechten en ervaringen met discriminatie van tot 80 % van de Roma die in de negen geënquêteerde landen leven (zie voor meer details „[de enquête in een notendop](#)”).

■ **Deelnemers aan de enquête** – personen ouder dan 16 jaar die in particuliere huishoudens leven, zichzelf als Roma beschouwen en ten minste twaalf maanden vast op het grondgebied van de EU hebben verbleven, kwamen in aanmerking om aan deze enquête deel te nemen.

■ **Enquêtevragen** – respondenten hebben informatie over hun persoonlijke situatie en leefomstandigheden gegeven en elementaire sociaal-demografische gegevens over alle andere personen in het huishouden verstrekt. De enquête bevat vragen over ervaringen met discriminatie op het werk, in het onderwijs, bij huisvesting, in de gezondheidszorg en tijdens het gebruik van openbare en particuliere diensten, alsmede vragen over de mate waarin melding van dergelijke incidenten is gemaakt. Daarnaast bevatte de enquête vragen over ervaringen als slachtoffer van misdrijven (waaronder haatmisdrijven). Tijdens de enquête werd de respondenten tevens gevraagd of zij zich bewust waren van hun rechten en verhaalmechanismen. De vragenlijst bouwde voort op de enquêtevragen van EU-MIDIS I en de Roma-enquête van 2011. De vragenlijst is vervolgens aangepast op basis van raadplegingen met belanghebbenden en deskundigen, waarna in 2014 een cognitieve pre-test is uitgevoerd (een kwalitatieve tool om het ontwerp van de vragenlijst te verbeteren) ¹⁰. De fysieke enquêtes zijn afgenomen in de periode oktober 2015-april 2016.

⁵ Bulgarije, Griekenland, Hongarije, Polen, Roemenië, Slowakije en Tsjechië.

⁶ FRA (2009).

⁷ Bulgarije, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Italië, Polen, Portugal, Roemenië, Slowakije, Spanje en Tsjechië.

⁸ FRA (2012).

⁹ Raad van Europa (2012).

¹⁰ Zie Willis, G.B. (2005), blz. 3.

■ **Selectie van indicatoren** – de in dit verslag gepresenteerde verzameling indicatoren vormt een afspiegeling van de prioriteiten van het EU-kader voor de nationale strategieën voor integratie van de Roma tot 2020: werkgelegenheid en armoede, onderwijs, huisvesting, gezondheid, discriminatie en bewustzijn van rechten. In 2017 worden gedetailleerde resultaten en analyses van aanvullende indicatoren gepubliceerd. Mede ten behoeve van de analytische vergelijking, is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van dezelfde of gelijksoortige indicatoren die in reguliere Europese enquêtes zoals EU-SILC of de LFS gehanteerd worden. Waar de indicatoren overeenkwamen, zijn de eerste vergelijkingen met de Roma-enquête van 2011 en

EU-MIDIS I gemaakt. Deze worden enkel vermeld wanneer aanzienlijke verschillen worden waargenomen. Vanwege de verbeterde steekproefmethode en de betere weging van het steekproefontwerp in 2016 kunnen er slechts in beperkte mate vergelijkingen worden gemaakt met de Roma-enquête van 2011 of EU-MIDIS I, waarbij voor iedere afzonderlijke enquête bepaalde kanttekeningen kunnen worden geplaatst (zie voor meer details „[de enquête in een notendop](#)”). Bij alle analyses van de trends in afzonderlijke geënquêteerde landen dient rekening te worden gehouden met de methodologische kanttekeningen en statistische variatie en met het feit dat er nog meer uitgebreide analyses moeten worden uitgevoerd.

1

Belangrijkste bevindingen en FRA-adviezen

De volgende FRA-adviezen, die voortbouwen op de belangrijkste bevindingen van EU-MIDIS II met betrekking tot de Roma, dienen gelezen te worden tegen de achtergrond van de doelstellingen van de groeistrategie „Europa 2020” van de EU en met name de aanbeveling van de Raad over doeltreffende maatregelen voor de integratie van de Roma in de lidstaten van 2013.

In de Europa 2020-strategie wordt ernaar gestreefd om tegen 2020 het aantal mensen voor wie armoede of sociale uitsluiting dreigt, met 20 miljoen te hebben teruggebracht. In de statistieken van personen die te maken hebben met armoede en sociale uitsluiting zijn de Roma oververtegenwoordigd: uit de eerste Roma-enquête, die het FRA in 2011 heeft gehouden, bleek dat minstens acht van de tien ondervraagde Roma in armoede dreigden te vervallen, gemiddeld minder dan een van de drie betaald werk had en bijna de helft in een woning leefde waarin basisvoorzieningen zoals een keuken, een toilet binnenshuis, een douche of bad binnenshuis en elektriciteit, ontbraken.

In dit verband heeft de Europese Commissie in april 2011 een EU-kader voor de nationale integratiestrategieën voor Roma goedgekeurd, dat zich op vier belangrijke gebieden richt: onderwijs, werkgelegenheid, gezondheidszorg en huisvesting. Lidstaten hebben op basis van dit kader hun nationale strategieën voor integratie van de Roma en pakketten geïntegreerde beleidsmaatregelen ontwikkeld. In december 2013 heeft de Raad Werkgelegenheid, Sociaal Beleid, Volksgezondheid en Consumentenzaken (EPSCO) een aanbeveling

uitgebracht, dat dient als richtsnoer voor lidstaten om de doeltreffendheid van hun maatregelen voor de integratie van de Roma te verbeteren. Tegelijkertijd heeft de EU meer financiële middelen toegewezen uit de Europese structuur- en investeringsfondsen, waarbij een thematische ex-antevoorwaarde is geïntroduceerd, die voorschrijft dat er pas gebruik kan worden gemaakt van financiële middelen voor de integratie van de Roma als daartoe een geschikte nationale strategie van kracht is.

1.1. Armoede en sociale uitsluiting

Uit EU-MIDIS II blijkt dat 80 % van de Roma nog steeds onder de armoederisicodrempel van hun land leeft, dat een derde van de Roma in een woning zonder leidingwater woont en een van de tien in een woning zonder elektriciteit, en dat een van de vier volwassen Roma (27 %) en een op de drie Romakinderen (30 %) in een huishouden leeft waar in de voorgaande maand ten minste een keer honger dreigde.

Dit wijst erop dat het doel uit de aanbeveling van de Raad van 2013 ten behoeve van de integratie van de Roma om armoede met sociale investeringen terug te dringen, nog lang niet in zicht is. Dit geldt ook voor de aanbeveling van de Europese Commissie van 2013, „Investeren in kinderen: de vicieuze cirkel van achterstand doorbreken”, waarin richtlijnen voor de lidstaten worden geboden om armoede onder kinderen en sociale uitsluiting te bestrijden.

FRA-advies 1

De EU-lidstaten moeten hun nationale hervormingsprogramma's binnen het Europees Semester aanpassen en de hoogste prioriteit geven aan het verlichten van de meest extreme vormen van armoede, met name honger, ondervoeding en gebrekkige huisvesting onder de Roma, zoals is vastgelegd in Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 1 van de Verenigde Naties.

De EU-lidstaten moeten ervoor zorgen dat stelsels voor sociale bescherming en sociale dienstverlening voor kansarmen, onder wie de Roma, adequaat en toegankelijk zijn en gebruikt worden door potentiële begunstigen.

Nationale doelstellingen van de Europa 2020-strategie en de nationale hervormingsprogramma's zouden expliciet de kwetsbaarheid van Romakinderen moeten aanpakken en ervoor moeten zorgen dat huishoudens minimaal toegang hebben tot adequate huisvesting met leidingwater, elektriciteit en voldoende ruimte.

De EU-lidstaten moeten het Fonds voor Europese hulp aan de meest hulpbehoevenden ¹¹ ten volle benutten om op scholen en in voorzieningen voor kinderopvang gratis maaltijden te verstrekken aan alle kinderen, ook de Romakinderen, die hulp nodig hebben en lijden aan ondervoeding.

behandeling van Roma bij de toegang tot het arbeidsproces en gelijke kansen op de arbeidsmarkt, nog een enorme opgave zal zijn.

FRA-advies 2

De EU-lidstaten dienen ervoor te zorgen dat er bij maatregelen ten behoeve van de uitvoering van de bepalingen uit de aanbeveling van de Raad van 2013 inzake toegang tot het arbeidsproces voldoende rekening wordt gehouden met de overgang van onderwijs en opleiding naar werk, zodat ervoor gezorgd kan worden dat investeringen in onderwijs kansarmen, onder wie Roma, en in het bijzonder jongeren en vrouwen, uitzicht op werk bieden.

De EU-lidstaten moeten een grotere betrokkenheid van het bedrijfsleven stimuleren, met name op lokaal niveau, en overwegen om de ontwikkeling van sociale ondernemingen te ondersteunen, die ervoor kunnen zorgen dat er duurzame werkplekken voor de Roma worden gecreëerd, waarbij extra aandacht aan Romavrouwen moet worden besteed.

De EU-lidstaten dienen de bepalingen uit de aanbeveling van de Raad van 2013 aangaande het bevorderen van kansen op werk bij de overheid voor personen uit etnische minderheidsgroepen, zoals de Roma, met name vrouwen, uit te voeren. Overheden kunnen profiteren van etnisch heterogeen personeel en zo de specifieke problemen waaraan de Roma het hoofd moeten bieden, beter leren begrijpen en de gemeenschappen van etnische minderheden positieve rolmodellen bieden.

1.2. Arbeidsmarktparticipatie

EU-MIDIS II heeft uitgewezen dat op het moment van de enquête slechts een van de vier Roma van 16 jaar en ouder „in loondienst” of „zelfstandige” was. Romavrouwen meldden een aanzienlijk lagere arbeidsparticipatie dan Romamannen – 16 % tegen 34 %. Over het algemeen toont de enquête aan dat 43 % van de Roma in de leeftijdscategorie 20-64 jaar betaald werk heeft. Dit percentage ligt aanzienlijk lager dan het Europees gemiddelde van 70 % in 2015. De situatie van jongeren is aanmerkelijk slechter: gemiddeld 63 % van de Roma in de leeftijdscategorie 16-24 jaar was op het moment van de enquête werkloos, of volgde geen onderwijs of opleiding. Voor dezelfde leeftijdscategorie bedraagt het EU-gemiddelde 12 %. In deze leeftijdscategorie wordt bovendien een aanzienlijke genderkloof waargenomen: 72 % van de jonge Romavrouwen was werkloos of volgde geen onderwijs of opleiding, tegen 55 % van de jonge Romamannen.

Dit wijst erop dat het halen van de doelstelling uit de aanbeveling van de Raad van 2013 van gelijke

¹¹ Het Fonds voor Europese hulp aan de meest hulpbehoevenden (FEAD) ondersteunt acties van de lidstaten om materiële hulp, zoals voedsel, kleding en essentiële persoonlijke artikelen, te verstrekken aan de meest hulpbehoevenden.

1.3. Onderwijs

De resultaten van de eerste Roma-enquête van 2011 waren verontrustend. Slechts een van de twee geënquêteerde Romakinderen bleek voorschools onderwijs of kleuterschool te volgen en slechts een zeer klein deel van de kinderen volgt na de leerplichtige leeftijd nog onderwijs. Uit de resultaten van EU-MIDIS II blijkt dat Romakinderen op alle onderwijsindicatoren slechter presteren dan hun niet-Roma leeftijdsgenoten. Ongeveer de helft (53 %) van de Romakinderen neemt tussen hun vierde levensjaar en het begin van de leerplichtige leeftijd deel aan onderwijs aan jonge kinderen. Gemiddeld 18 % van de Romakinderen in de leeftijdscategorie 6-24 jaar volgt onderwijs op een lager niveau dan voor hun leeftijd gebruikelijk is. In vergelijking met de algemene bevolking is het aantal voortijdige schoolverlaters onder Roma onevenredig hoog. Gescheiden onderwijs blijft een probleem in Bulgarije, Griekenland, Hongarije en Slowakije, ondanks het feit dat dit bij wet verboden is en ondanks recente jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.

Dit wijst erop dat de doelstelling van de aanbeveling van de Raad van 2013 van gelijke behandeling van Romakinderen en gelijke toegang tot kwalitatief goed en regulier onderwijs, niet bereikt is, noch dat alle Romaleerlingen ten minste tot het einde van hun leerplichtige leeftijd onderwijs volgen. De resultaten wijzen erop dat overheidsinstanties geen doeltreffende maatregelen hebben genomen om ervoor te zorgen dat Romakinderen op voet van gelijkheid voorschools onderwijs of kleuterschool, voortgezet of tertiair onderwijs kunnen volgen.

FRA-advies 3

De EU-lidstaten moeten de bepaling uit de aanbeveling van de Raad van 2013 die oproept een einde te maken aan alle vormen van gescheiden onderwijs uitvoeren door onmiddellijk maatregelen te nemen die garanderen dat alle Romakinderen op voet van gelijkheid onderwijs kunnen volgen in geïntegreerde scholen en klassen.

Nationale onderwijsinstanties moeten nauw samenwerken met het maatschappelijk middenveld van de Romagemeenschap en lokale instanties om conflicten in de gemeenschap op te lossen en/of het fenomeen zigeunerhaat, waardoor ouders van Romakinderen hun kinderen niet naar geïntegreerde scholen en klassen willen sturen, te bestrijden.

Lokale instanties moeten rekening houden met de algemene leefomstandigheden en specifieke obstakels waar Romakinderen in het onderwijs mee te maken hebben. Beleidsmaatregelen moeten stimulansen bevatten, en sociale en leerondersteuning op scholen bieden om de vele problemen waarmee Romakinderen te maken hebben, te overwinnen en hun kansen op een gelijke start te verhogen.

Nationale onderwijsinstanties moeten de scholen met Romaleerlingen de benodigde ondersteuning en middelen bieden om ervoor te zorgen dat Romakinderen worden ingedeeld in klassen die bij hun leeftijd horen, en dat het aantal voortijdige schoolverlaters afneemt.

1.4. Bewustzijn van rechten en melden van discriminatie

In de Roma-enquête van 2011 gaf ongeveer de helft van de respondenten aan dat ze zich gediscrimineerd voelden op grond van hun etnische afstamming. Slechts een minderheid wist tijdens het solliciteren dat er wetten bestaan die discriminatie op grond van etnische afstamming verbieden.

Uit EU-MIDIS II blijkt dat de Roma in hun dagelijks leven te maken blijven krijgen met ontoelaatbare vormen van

discriminatie – bij het zoeken naar werk, op het werk, op school, in de gezondheidszorg, tijdens hun contact met overheidsorganen of wanneer ze een winkel binnengaan. Bijna de helft van de Roma (41 %) voelde zich in de afgelopen vijf jaar in ten minste een van deze onderdelen van het dagelijks leven gediscrimineerd op grond van zijn of haar etnische afstamming. Een van de vier Roma (26 %) geeft aan dat het laatste incident waarbij ze zich gediscrimineerd voelden, in de 12 maanden voorafgaand aan de enquête heeft plaatsgevonden. Discriminatie in de afgelopen 12 maanden kwam het vaakst voor bij openbare en particuliere diensten (19 %) en bij het zoeken naar werk (16 %). Gemiddeld maakt echter slechts 12 % van de Roma melding van hun ervaring van discriminatie bij de autoriteiten. Bovendien weet bijna een derde (27 %) van de geënquêteerde Roma niet dat er wetten bestaan die discriminatie op grond van etnische afstammingen verbieden. Daarnaast kennen de meeste Roma (82 %) geen organisaties die hulp bieden aan slachtoffers van discriminatie.

Dit wijst erop dat, hoewel er in de aanbeveling van de Raad van 2013 specifiek enkele horizontale beleidsmaatregelen ter bestrijding van discriminatie worden genoemd, er nog veel gedaan moet worden voordat de richtlijn inzake gelijke behandeling ongeacht ras of etnische afstamming (2000/43/EG)¹² ook werkelijk doeltreffend wordt gehandhaafd, zoals de aanbeveling expliciet opdraagt.

FRA-advies 4

De EU-lidstaten moeten ervoor zorgen dat hun overheidsinstanties en organen voor de bevordering van gelijke behandeling de benodigde maatregelen nemen, zoals verzocht in de aanbeveling van de Raad van 2013, die garanderen dat de richtlijn inzake gelijke behandeling ongeacht ras of etnische afstamming (2000/43/EG) daadwerkelijk en doeltreffend wordt gehandhaafd, waarbij speciale aandacht aan genderspecten moet worden besteed.

De EU-lidstaten en de Europese Commissie moeten meer ondersteuning bieden aan inspanningen van het maatschappelijk middenveld om de Roma bewuster te maken van hun rechten.

De EU-lidstaten moeten artikel 10 van Richtlijn 2000/43/EG volledig omzetten, dat lidstaten ertoe verplicht om ervoor te zorgen dat „binnen hun grondgebied alle betrokkenen via alle passende middelen adequate informatie krijgen over de uit hoofde van deze richtlijn vastgestelde bepalingen tezamen met de reeds van kracht zijnde relevante bepalingen”.

¹² Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming, PB L 180 van 19.7.2000.

1.5. Doeltreffender toezicht en evaluatie

Een van de structurele maatregelen waartoe in de aanbeveling van de Raad van 2013 wordt opgeroepen, heeft betrekking op toezicht en evaluatie van het beleid. De Europese Commissie en het FRA roepen al enkele jaren op om gegevens te verzamelen die naar etnische afstamming kunnen worden uitgesplitst, die gebaseerd zijn op informatie over de zelfidentificatie van respondenten en die op vrijwillige basis en volledig in overeenstemming met Europese en nationale regelingen ter bescherming van gegevens verzameld worden. In dit verband voert het FRA regelmatig enquêtes uit onder personen uit etnische, religieuze en andere minderheidsgroepen. Een gezamenlijke methode die relevante en vergelijkbare gegevens over de Romabevolking in verschillende lidstaten oplevert, die lidstaten vervolgens kunnen gebruiken om toezicht te houden op de sociale inclusie van de Roma, kan het beste op EU-niveau, in nauwe samenwerking met alle lidstaten worden ontwikkeld.

In dit verband roept de Rekenkamer – in aanbeveling 8 van diens speciale verslag over EU-beleidsinitiatieven en financiële steun voor de integratie van de Roma uit 2016 – de Europese Commissie op om samen met de lidstaten een gemeenschappelijke methodologie te ontwikkelen. De Commissie wordt gevraagd „in overeenstemming met de nationale juridische kaders en de EU-wetgeving, met inbegrip van mogelijke afwijkingen daarvan, de lidstaten aan te moedigen binnen twee jaar op alomvattende wijze statistische gegevens over etniciteit te verzamelen.”

FRA-advies 5

De Europese Commissie moet de EU-lidstaten aanmoedigen om in het kader van de enquête naar de arbeidskrachten (LFS) en de communautaire statistiek van inkomens en levensomstandigheden (EU-SILC) statistische gegevens over etniciteit te verzamelen. Hoewel het verzamelen van statistische gegevens over de Romabevolking technisch en juridisch gecompliceerd en zeer kostbaar is, hebben afzonderlijke lidstaten met succes tests uitgevoerd met het opnemen van vragen over etniciteit in EU-SILC en LFS.

2

Wat laten de resultaten zien?

2.1. Armoede en marginalisering van leefomstandigheden

In artikel 25 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, waarnaar verwezen wordt in artikel 11 van het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (IVESCR), wordt het recht vervaard van eenieder op „een levensstandaard, die hoog genoeg is voor de gezondheid en het welzijn van zichzelf en zijn gezin, waaronder inbegrepen voeding, kleding, huisvesting en geneeskundige verzorging en de noodzakelijke sociale diensten”¹³. Samen met het Europees Sociaal Handvest (herzien) bieden deze internationale instrumenten op het gebied van mensenrechten een brede basis voor het ontwikkelen van de Europese pijler van sociale rechten, die in 2016 door de Europese Commissie is aangekondigd¹⁴.

Het bestrijden van armoede en sociale uitsluiting is een van de kerndoelen van de Europa 2020-strategie. In de aanbeveling van de Raad over doeltreffende maatregelen voor integratie van de Roma in de lidstaten van 2013 wordt het bestrijden van armoede gekoppeld aan activerings- en faciliteringsbeleid met betrekking tot de arbeidsmarkt¹⁵. Armoedebestrijding staat ook aan de basis van doelstelling 1 van de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's) van de Verenigde Naties, waarin wordt opgeroepen om tegen 2030 een einde te maken aan alle vormen van armoede, en die erop gericht

is om arme en kwetsbare personen sociale bescherming te bieden en de toegang tot essentiële diensten te verhogen¹⁶.

Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen en specifieke doelen van de VN

Doelstelling 1: Beëindig armoede overal en in al zijn vormen.

Doel 1. Tegen 2030 uitbannen van extreme armoede voor iedereen overal ter wereld, momenteel gedefinieerd als personen die van minder dan 1,25 dollar per dag moeten rondkomen.

Doel 2. Tegen 2030 ten minste halveren van het aantal mannen, vrouwen en kinderen van alle leeftijden, dat leeft in armoede, in al haar dimensies volgens nationale definities.

Doel 3. Invoeren van geschikte nationale stelsels en maatregelen voor sociale bescherming voor iedereen, met ondergrenzen, en tegen 2030 zorg dragen voor aanzienlijke dekking van armen en kwetsbaren.

Doelstelling 10: Terugdringen van ongelijkheid in en tussen landen.

Doel 1. Tegen 2030 progressief een groei van het inkomen van de onderste 40 % van de bevolking realiseren, sneller dan het nationale gemiddelde inkomen, en deze groei vasthouden.

¹³ Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN), Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, 10 december 1948, artikel 25. Zie ook Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten, 3 januari 1976, artikel 11.

¹⁴ Europese Commissie (2016).

¹⁵ Aanbeveling van de Raad 2013, aanbeveling 2.6, Armoedebestrijding door sociale investeringen.

2.1.1. Inkomensarmoede

Het armoederisicopercentage omvat personen die leven in een huishouden met een equivalent besteedbaar inkomen onder de nationale armoederisicodrempel, die momenteel 60 % van het nationaal mediaan equivalent besteedbaar

¹⁶ Zie SDG-1. Zie ook FRA (2016).

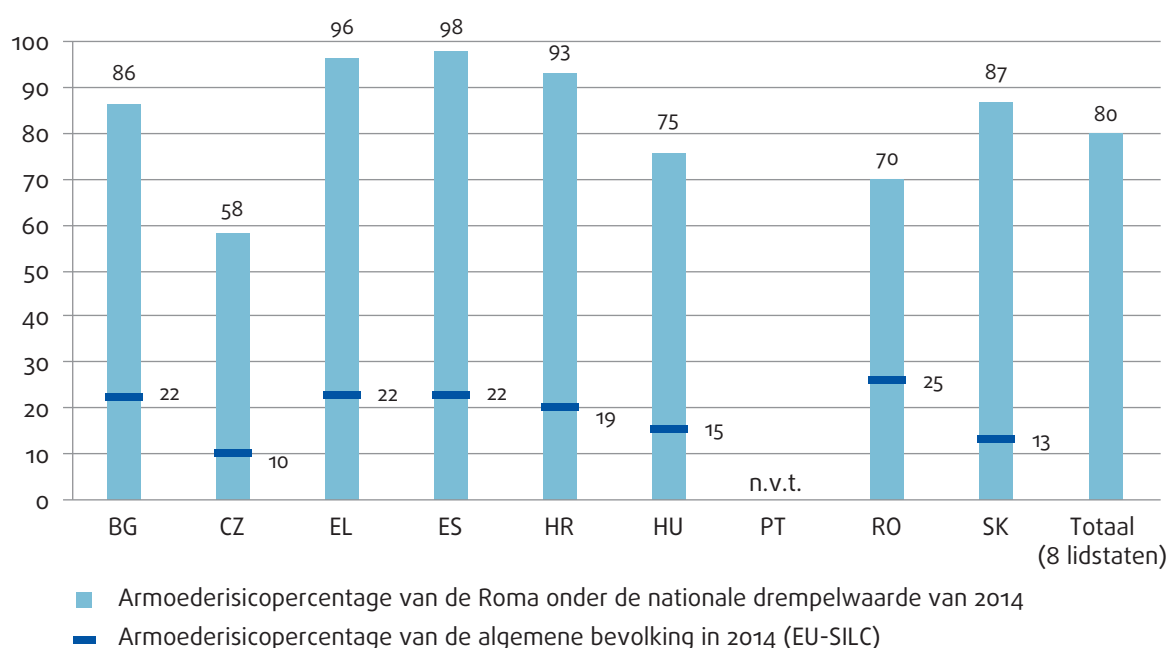
jaarinkomen (na sociale overdrachten) bedraagt en ieder jaar door Eurostat wordt gepubliceerd ¹⁷.

Over het algemeen leeft 80 % van de geënquêteerde Roma en hun kinderen van een inkomen dat onder de betreffende nationale armoederisicodrempel ligt (Figuur 1). Ter vergelijking: in 2014 dreigde gemiddeld 17 % van de bevolking van de EU in armoede te vervallen. In Spanje (98 %), Griekenland (96 %) en Kroatië (93 %) heeft bijna de gehele Romabevolking die aan de enquête deelnam, een inkomen onder de nationale armoederisicodrempel. Dit percentage

is het laagst in Tsjechië (58 %), maar is nog steeds bijna zes keer hoger dan de algemene bevolking.

Inkomensarmoede lijkt verbonden te zijn met gebieden waar veel Roma bij elkaar wonen. In de meeste landen is het percentage Roma dat in armoede dreigt te vervallen, het hoogst in gebieden die door respondenten worden omschreven als gebieden met inwoners die „allemaal” of „voor het grootste gedeelte” een Roma-achtergrond hebben (Figuur 2). Griekenland en Spanje vormen hierop de uitzondering. In deze lidstaten is het risico

Figuur 1: Armoederisicopercentages (minder dan 60 % van het mediaan equivalent inkomen na sociale overdrachten) van de Roma, vergeleken met het Eurostat-percentage van de algemene bevolking in 2014, per lidstaat (%) ^{a, b}

Noot: n.v.t. Niet van toepassing. Vanwege het hoge aantal ontbrekende cijfers (> 50 %) kan voor Portugal geen waarde worden gegeven.

^a Van alle personen in Romahuishoudens (n=26 571); gewogen resultaten.

^b Armoederisico op basis van de EU-MIDIS II-enquête omvat alle personen in huishoudens met een huidig equivalent besteedbaar maandinkomen minder dan een twaalfde van de nationale armoederisicodrempel van 2014 (gepubliceerd door Eurostat). Het equivalent besteedbaar inkomen is het totale inkomen van een huishouden, na aftrek van belastingen en andere aftrekposten, gedeeld door het aantal personen in het huishouden, die in gelijke volwassenen zijn omgezet; met behulp van de zogenaamde gewijzigde equivalentieschaal van de OESO (1-0,5-0,3). Eurostat [ilc_llo2] (gedownload op 14 september 2016).

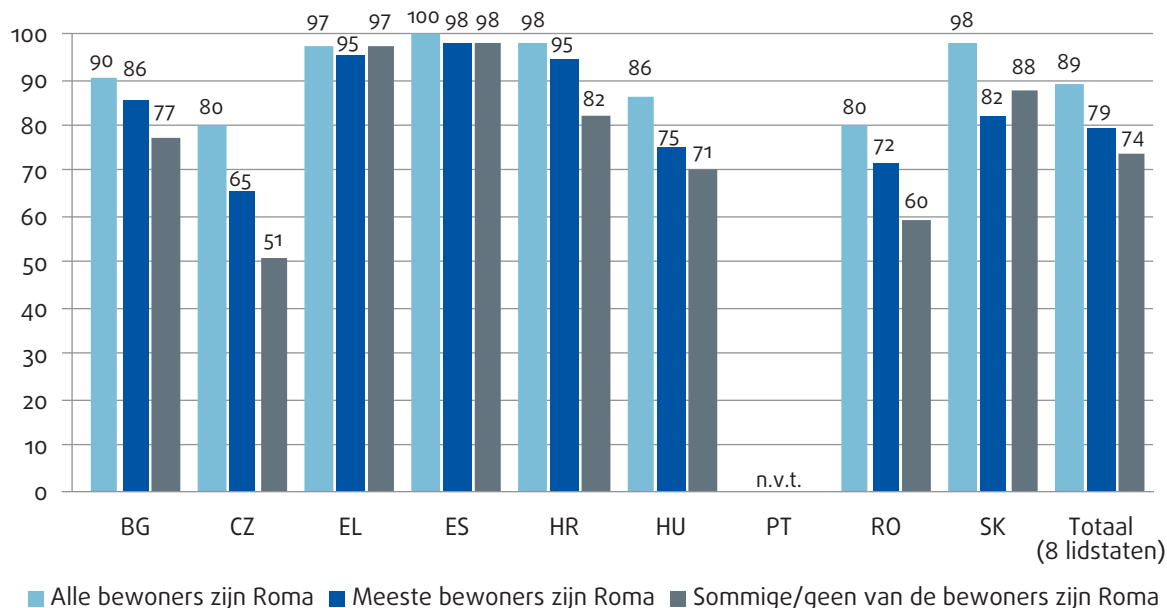
Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma; Eurostat, EU-SILC 2014

¹⁷ Het op basis van EU-MIDIS II gebaseerde percentage kan slechts in beperkte mate met de EU-indicator „armoederisicopercentage na sociale overdrachten” worden vergeleken. De inkomensinformatie uit EU-MIDIS II is verzameld in de periode 2015-2016, maar de toegepaste armoededrempel is gebaseerd op gegevens van EU-SILC 2014 (de meest recente versie ten tijde van het opstellen van dit verslag). Doordat de armoededrempel voor de periode 2015-2016 waarschijnlijk hoger zal zijn, bestaat het risico dat het armoederisicopercentage van de Roma in dit verslag wordt onderschat. In het kader van EU-MIDIS II werd respondenten gevraagd naar het huidige maandinkomen van hun huishouden. Dit kan leiden tot een onderschatting van het jaarinkomen van het huishouden, wat betekent dat EU-MIDIS II het aantal personen dat in armoede dreigt te vervallen, wellicht overschat. Gegevens die voor de indicator van Eurostat zijn verzameld, geven informatie over het jaarinkomen van huishoudens.

op armoede zeer hoog, maar zijn er geen substantiële verschillen tussen wijken.

Op de vraag of het totale inkomen van het huishouden genoeg was om rond te komen, antwoordde 92 % van de geënquêteerde Roma dat zij daarbij moeilijkheden ondervinden, en geeft 45 % aan „aanzienlijke moeilijkheden” te ondervinden. In Griekenland en Portugal loopt dit percentage op tot 74 % (Figuur 3).

Figuur 2: Armoederisicopercentages^a en concentratie^b van Roma in woongebieden, per EU-lidstaat (%)^c

Noot: n.v.t. Niet van toepassing. Vanwege het hoge aantal ontbrekende cijfers (> 50 %) kan voor Portugal geen waarde worden gegeven.

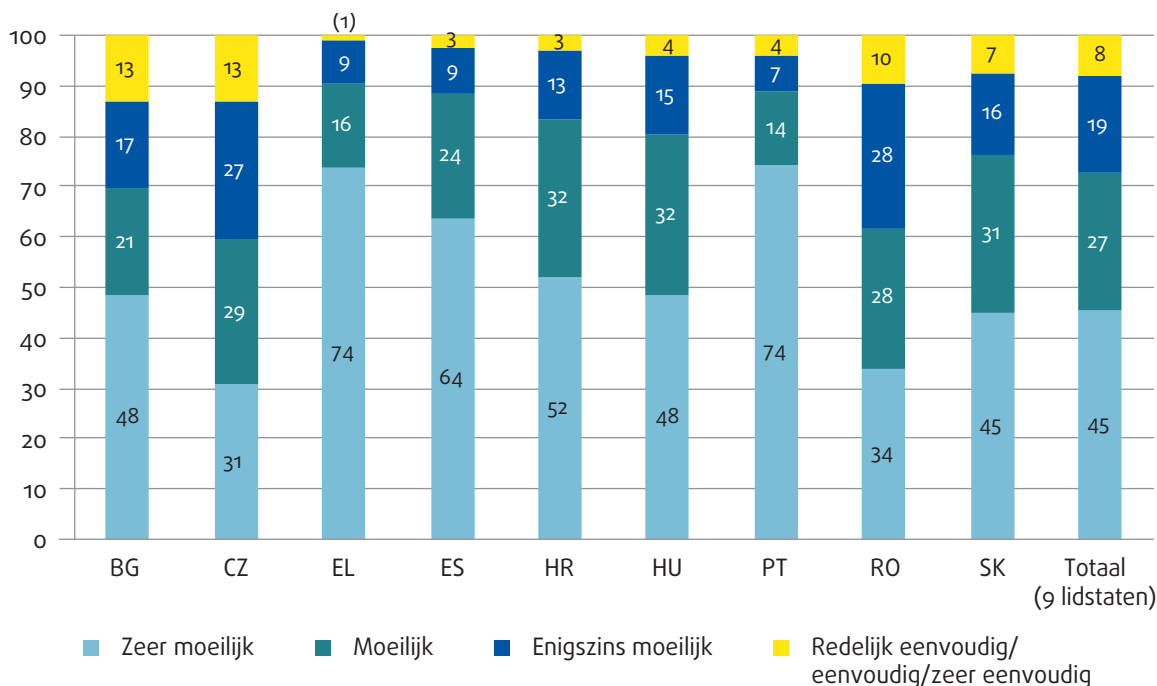
^a Van alle personen in Romahuishoudens, met uitzondering van Portugal (n=26 419); gewogen resultaten.

^b Aan de bevolking is de volgende vraag gesteld: „Hoeveel van de bewoners in uw buurt hebben volgens u dezelfde Roma-achtergrond als u: alle bewoners, de meeste bewoners, sommige bewoners of geen van de bewoners?“

^c Wegens afronding kunnen de totalen van de categorieën een procentpunt afwijken van de tekst.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

Figuur 3: Vermogen om „rond te komen“, Roma, per EU-lidstaat (%)^{a, b, c}

Noot: ^a Van alle personen in Romahuishoudens (n=31 334); gewogen resultaten.

^b Enquêtevraag: „Als u denkt aan het totale inkomen van uw huishouden, kan uw huishouden dan rondkomen?“

^c Wegens afronding kunnen de totalen van de categorieën een procentpunt afwijken van de tekst.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

2.1.2. Honger

In artikel 25 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en artikel 11 van de IVESCR wordt het recht vervat van eenieder op voeding en de noodzakelijke sociale diensten. Het recht op sociale bijstand wordt tevens vermeld in artikel 34 van het Handvest van de grondrechten van de EU (toegang tot sociale zekerheid en sociale bijstand). Deze rechten worden duidelijk geschonden als mensen honger lijden en ondervoed zijn. Het Comité inzake economische, sociale en culturele rechten (CESCR) heeft het recht op geschikt voedsel geïnterpreteerd in algemene opmerking nr. 12 (1999), waarin wordt vastgesteld dat het recht gerealiseerd wordt wanneer elke man, elke vrouw en elk kind, alleen of in gemeenschap met anderen, fysieke en economische toegang heeft tot geschikt voedsel of de middelen om het te verwerven. Een einde maken aan honger en het bereiken van voedselzekerheid is een andere pijler van de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen.

Figuur 4 laat zien dat 7 % van de geënquêteerde Roma in een huishouden leeft waarin ten minste één persoon de voorgaande maand regelmatig met honger naar bed ging (te weten vier keer of meer). Dit komt voor bij 17 % van de Roma in Kroatië, 13 % van de Roma in Griekenland en 11 % van de Roma in Hongarije. In Griekenland leeft bijna de helft van de

Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen en specifieke doelen van de VN

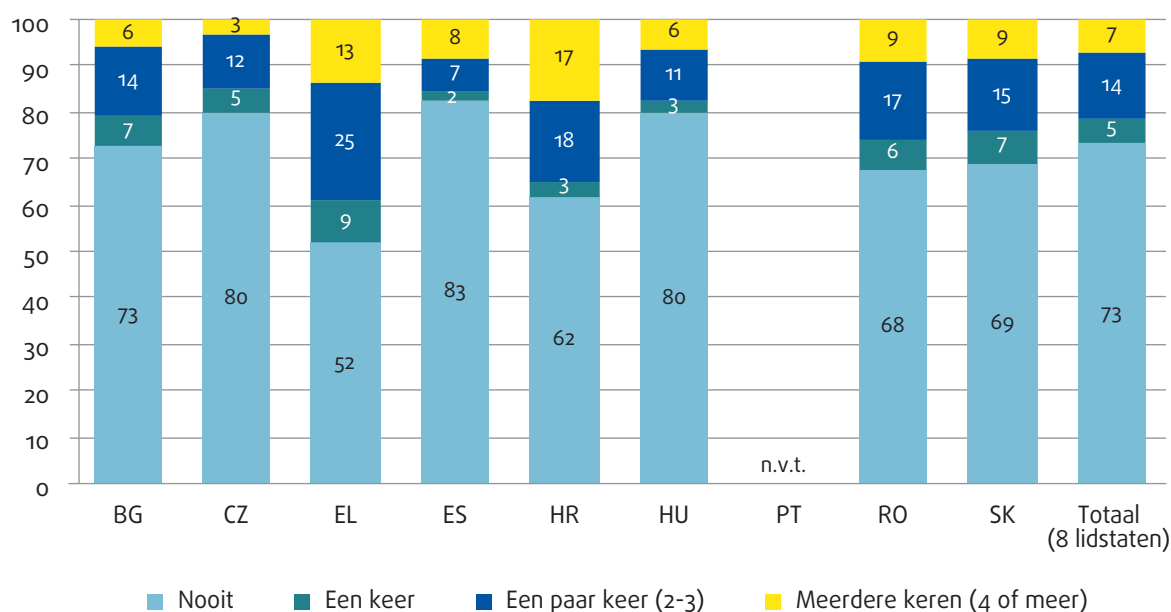
Doelstelling 2: Beëindig honger, bereik voedselzekerheid en verbeterde voeding en promoot duurzame landbouw.

Doel 1. Tegen 2030 honger beëindigen en ervoor zorgen dat iedereen, met name armen en personen in kwetsbare situaties, inclusief kinderen, het gehele jaar toegang heeft tot veilig, voedzaam en voldoende voedsel.

Doel 2. Tegen 2030 alle vormen van ondervoeding beëindigen, inclusief het bereiken, tegen 2025, van de internationaal overeengekomen doelstellingen met betrekking tot groeistoornissen en extreme ondervoeding bij kinderen onder de vijf jaar en het aanpakken van de voedingsnoden van meisjes, zwangere vrouwen en vrouwen die borstvoeding geven en ouderen.

respondenten (47 %) in een huishouden waarin ten minste één persoon de voorgaande maand met honger naar bed moest gaan. Dit is met name zorgwekkend omdat Griekenland de hoogste percentages Roma met betaald werk telt, wat niet voldoende lijkt te zijn om in basisbehoeften zoals voedsel te voorzien. Bovendien blijkt uit de resultaten dat gemiddeld een derde van de Romakinderen in de geënquêteerde landen in een huishouden leeft waar de afgelopen maand ten minste eenmaal honger is geleden.

Figuur 4: Roma die in een huishouden leven waarin minstens één persoon de voorgaande maand één keer, een paar keer of vier of meer keer met honger naar bed ging, per EU-lidstaat (%)^{a, b}

Noot: n.v.t. Niet van toepassing. Vanwege het hoge aantal ontbrekende cijfers (> 25 %) kan voor Portugal geen waarde worden gegeven.

^a Van alle personen in Romahuishoudens (n=31 793); gewogen resultaten.

^b Enquêtevraag: „Bent u of iemand anders in het huishouden de afgelopen maand met honger naar bed gegaan omdat er niet genoeg geld voor voedsel was? Zo ja, hoe vaak is dit de afgelopen maand voorgekomen?“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

Vergeleken met de bevindingen van de enquête van 2011 is het aantal Roma dat in een huishouden leeft waarin minstens één persoon de voorgaande maand ten minste één keer met honger naar bed is gegaan, afgenomen in Bulgarije, Hongarije, Roemenië en Tsjechië. In Griekenland, Slowakije en Spanje is dit aantal gelijk gebleven.

2.2. Arbeidsmarktparticipatie

Artikel 15 van het Handvest van de grondrechten van de EU beschermt het recht op werk. Het eerste kern-doel van de Europa 2020-strategie is dat 75 % van de EU-bevolking in de leeftijdscategorie 20-64 jaar tegen 2020 werk heeft. In de aanbeveling van de Raad van 2013 wordt de lidstaten aangeraden doeltreffende maatregelen te nemen om dit te bereiken, onder andere door discriminatie te bestrijden en eerste werkervaring, beroepsonderwijs, opleiding op de werkplek, een leven lang leren en ontwikkeling van vaardigheden, alsmede zelfstandige arbeid en ondernemerschap te ondersteunen. Drie van de doelen van Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 8 – „Bevorder aanhoudende, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor iedereen” – zijn gericht op participatie op de arbeidsmarkt.

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling en specifieke doelen van de VN

Doelstelling 8: Bevorder aanhoudende, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor iedereen.

Doel 5. Tegen 2030 bereiken van volledige en productieve werkgelegenheid voor alle vrouwen en mannen, ook jongeren en mensen met een handicap, en ervoor zorgen dat zij een gelijkwaardig loon krijgen voor gelijkwaardig werk.

Doel 6. Tegen 2020 het aantal jongeren dat niet werkt en geen onderwijs of opleiding volgt aanzienlijk verminderen.

Doel 8. Beschermen van arbeidsrechten en bevorderen van een veilige werkomgeving voor alle werknemers, inclusief migrerende werknemers, met name vrouwelijke migrerende werknemers, en werknemers in een onzekere arbeidssituatie.

2.2.1. Status hoofdactiviteit

Gemiddeld omschreef een van de vier Roma van 16 jaar of ouder (25 %) de status van hun hoofdactiviteit op het moment van de enquête als „werkend” of „zelfstandige” (Tabel 1). Dit omvat voltijds en deeltijdwerk, alsmede „incidenteel werk” wanneer het als de hoofdactiviteit

wordt beschouwd¹⁸. Van de algemene bevolking in de negen geënquêteerde landen geven bijna twee keer zo veel personen (64 %) aan werk te hebben¹⁹. In vergelijking met de bevindingen van de enquête van 2011 kan geen substantiële verbetering worden waargenomen. De door de Roma zelf gemelde werkgelegenheidscijfers zijn het hoogste in Griekenland (43 %), gevolgd door Hongarije (36 %) en Portugal (34 %). De laagste cijfers worden waargenomen in Kroatië (8 %) en Spanje (16 %).

Een derde van de geënquêteerde personen in Romahuishoudens (34 %) geeft aan „werkloos” te zijn. Dit percentage ligt boven de 50 % in Kroatië (62 %), Spanje (57 %) en Bulgarije (55 %). In Roemenië geven opvallend weinig Roma (5 %) aan werkloos te zijn, gevolgd door Portugal met 17 % en Hongarije met 23 %. Omdat de perceptie van werkloosheid verbonden is met het aantal personen dat huishoudelijk werk doet, moet er op het niveau van de lidstaten nader onderzoek worden gedaan om te kunnen vaststellen of er te weinig werkloosheid wordt gemeld of dat er sprake is van uittreding uit de arbeidsmarkt, en of dit het gevolg van ontslag is.

Bovendien toont Tabel 1 aan dat er sprake is van een aanzienlijke genderkloof: van de Romamannen geeft 34 % „werkend” op als hun hoofdactiviteit, tegenover slechts 16 % van de Romavrouwen. Ter vergelijking: de genderkloof in de algemene bevolking is nog steeds aanzienlijk, maar niet zo groot als onder de Roma (71 % van de mannen heeft werk, tegen 57 % van de vrouwen). De genderkloof in de arbeidsmarktparticipatie van de Roma kan verklaard worden door het feit dat meer Romavrouwen huishoudelijk werk doen als hun hoofdactiviteit. De Roma-enquête van 2011 wees ook al op een aanzienlijke genderkloof bij de arbeidsmarktparticipatie en een hoger percentage vrouwen dat voornamelijk „huishoudelijk werk” doet, en deze categorie is in 2016 (net als in 2011) na „werkloos” de categorie die het vaakst door de Roma zelf wordt genoemd. Uit de bevindingen van de EU-MIDIS II-enquête blijkt dat 28 % van alle geënquêteerde Romavrouwen „huishoudelijk werk” als hun hoofdactiviteit opgeven, tegen 6 % van alle Romamannen. In vergelijking met vrouwen uit de algemene bevolking is dit cijfer voor Romavrouwen hoog te noemen, wat kan worden verklaard door traditionele verwachtingen omtrent de invulling van genderrollen²⁰.

¹⁸ Alle leden van het huishouden werd gevraagd naar de huidige status van hun „hoofdactiviteit” met betrekking tot werk. Dit onderscheidt zich van het concept „werk” bij het ILO en van het concept dat in de arbeidskrachtenenquête wordt gehanteerd (variabele MAINSTAT). „Werk” omvat ook kleine onbetaalde klusjes in familiebedrijven, wanneer dit voor familiaal gewin is.

¹⁹ Gebaseerd op een verzoek aan Eurostat om gegevens te verstrekken over de enquête naar de arbeidskrachten (LFS) betreffende de zelf gemelde arbeidssituatie (MAINSTAT) van personen van 15 jaar en ouder.

²⁰ FRA (2014).

Tabel 1: Huidige hoofdactiviteit in negen EU-lidstaten, alle personen van 16 jaar en ouder in Romahuishoudens (%) ^{a, b}

EU-lidstaat		Werkend	Werkloos	Niet werkend vanwege ziekte of handicap	Huishoudelijk werk	Gepensioneerd	Anders inactief (onderwijs, militaire dienst, anders)
BG	Vrouwen	16	59	(1)	6	16	3
	Mannen	29	52	(1)	(0)	13	5
	Totaal	23	55	1	3	14	4
CZ	Vrouwen	21	30	5	18	18	8
	Mannen	37	35	3	(1)	16	8
	Totaal	29	32	4	9	17	8
EL	Vrouwen	20	26	2	48	(1)	(2)
	Mannen	67	25	4	(0)	(2)	(2)
	Totaal	43	26	3	25	2	2
ES	Vrouwen	12	51	3	24	6	4
	Mannen	21	63	5	(0)	6	5
	Totaal	16	57	4	12	6	5
HR	Vrouwen	5	51	4	34	(1)	6
	Mannen	11	74	3	(0)	(2)	8
	Totaal	8	62	4	17	2	7
HU	Vrouwen	26	22	8	14	13	17
	Mannen	45	24	5	(0)	16	9
	Totaal	36	23	6	7	14	13
PT	Vrouwen	23	12	(1)	46	9	9
	Mannen	44	22	(1)	(1)	15	18
	Totaal	34	17	(1)	24	12	13
RO	Vrouwen	13	4	2	59	10	11
	Mannen	42	6	4	22	13	13
	Totaal	28	5	3	40	12	12
SK	Vrouwen	14	46	4	15	13	8
	Mannen	26	50	4	(1)	11	8
	Totaal	20	48	4	8	12	8
Totaal (9 lidstaten)	Vrouwen	16	32	3	28	12	8
	Mannen	34	35	4	6	12	9
	Totaal	25	34	4	17	12	8

Noot: ^a Van alle personen van 16 jaar en ouder in Romahuishoudens (n=22 097); gewogen resultaten.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

Ongeveer 12 % van de Roma-respondenten geeft „gepensioneerd” op als hun hoofdactiviteit, waarbij geen aanzienlijk verschil tussen mannen en vrouwen wordt waargenomen. Dit percentage is relatief laag en is een afspiegeling van het feit dat de Roma in vergelijking met de algemene bevolking gemiddeld jonger zijn. Dit kan worden verklaard

door hogere geboortecijfers en een lagere levensverwachting van de Roma in de meeste geënquêteerde landen ²¹. Het percentage „gepensioneerde” Roma is met 2 % het laagst in Kroatië en Griekenland.

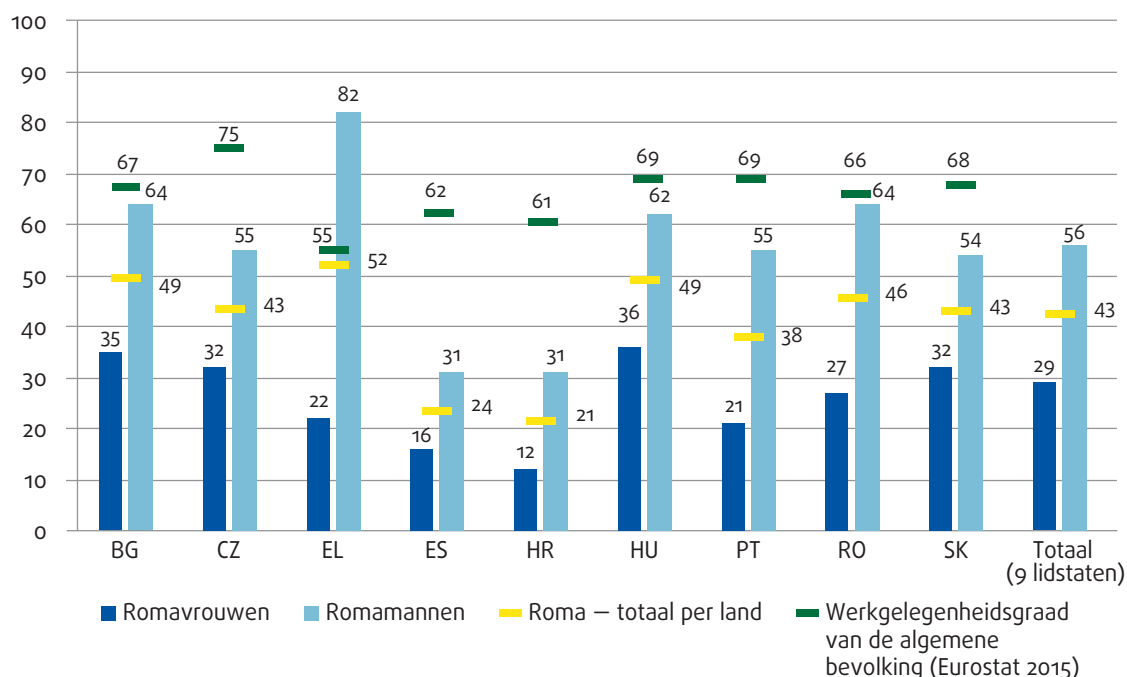
²¹ Fundación Secretariado Gitano (ed.) (2009).

2.2.2. Betaald werk

De term „betaald werk” verwijst naar personen die op het moment van de enquête „werkend” of „zelfstandige” waren ²², inclusief diegenen die in de voorgaande vier weken enkele klusjes hebben gedaan om wat geld te verdienen ²³. Dit is een ruwe benadering van de definitie van de werkgelegenheidsgraad die Eurostat gebruikt om de Europa 2020-doelstellingen te meten ²⁴.

De vraag over „betaalde klusjes in de afgelopen vier weken” voegt gemiddeld 18 procentpunten toe aan de zelf gemelde werkgelegenheidsgraad. Over het algemeen komt het percentage voor betaald werk voor de Roma in de negen geënquêteerde lidstaten van de EU daarom uit op 43 % (Figuur 5). Dit percentage is aanmerkelijk lager dan de gemiddelde werkgelegenheidsgraad in de EU-28, die in 2015 70 % bedroeg. Het percentage Roma met betaald werk is het hoogste in Griekenland (52 %)

Figuur 5: Percentage Romamannen en Romavrouwen met betaald werk ^a in de leeftijdscategorie 20-64 jaar, inclusief zelfstandigen en personen met incidenteel werk of werk in de afgelopen vier weken, in vergelijking met de Europa 2020-werkgelegenheidsgraad in 2015 (Eurostat), ^b per EU-lidstaat (%)

Noot: ^a Van alle personen van 20-64 jaar in Romahuishoudens (n=17 806); gewogen resultaten.

^b Europa 2020-werkgelegenheidsgraad 2015: Eurostat t2020_10 (gedownload op 13 september 2016). Dit percentage wordt berekend door het aantal werkenden in de leeftijdscategorie 20-64 jaar te delen door de gehele bevolking van die leeftijdscategorie. Deze indicator is gebaseerd op het IAB-concept, enquête naar de arbeidskrachten (LFS).

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

24 Het berekende percentage voor betaald werk komt niet precies overeen met de op de IAB-opvatting gebaseerde werkgelegenheidsgraad van Eurostat, die gedefinieerd wordt als werkende personen van 15 jaar en ouder die tijdens de referentieweek ten minste één uur betaald werk, werk met winstoogmerk of werk voor familiaal gewin had of personen die wel een baan of zelfstandige activiteit hadden, maar tijdens de referentieweek tijdelijk niet werkten. Het percentage voor betaald werk, zoals dat in de Roma-enquête berekend is, is gebaseerd op het register van huishoudens en de antwoorden die de respondenten in de vragenlijst hebben gegeven met betrekking tot de door hun zelf gemelde huidige hoofdactiviteit. Personen die onbetaald werk verrichten in familiebedrijven zijn uitgesloten. Indien iemand als hoofdactiviteit „inactief” of „onbetaald” aangaf, werd hem of haar gevraagd of hij of zij „de afgelopen vier weken klusjes heeft gedaan om wat geld te verdienen”. Met deze vraag is getracht om ook informeel werk en kleine baantjes vast te leggen, die bij kunnen dragen tot het overleven van het gezin en die voor sommige Romahuishoudens van bijzonder groot belang kunnen zijn.

22 Onbetaalde hulpkrachten in familiebedrijven vallen niet onder deze definitie.

23 De Roma-enquête van 2011 vroeg niet naar „alle betaalde klusjes in de afgelopen vier weken” en daarom kunnen er geen rechtstreekse vergelijkingen met resultaten van 2016 worden gemaakt.

en het laagste in Kroatië (21 %). In alle landen werd een aanzienlijke genderkloof waargenomen. De grootste verschillen worden vastgesteld in Griekenland (22 % van de Romavrouwen met betaald werk tegen 82 % van de Romamannen), gevolgd door Roemenië (27 % tegenover 64 %). De kleinste genderkloof werd waargenomen in Spanje, waar 16 % van de Romavrouwen en 31 % van de Romamannen de voorgaande vier weken betaald werk hebben gehad.

In Griekenland ligt het percentage Roma met betaald werk het dichtst bij het percentage van de algemene bevolking en is het percentage voor Romamannen zelfs hoger. Aan de ene kant kan dit gedeeltelijk verklaard worden door het hoge percentage Roma dat aangeeft „zelfstandige” te zijn of incidenteel werk te hebben, wat ook al werd waargenomen bij de Roma-enquête van 2011. Aan de andere kant wijst de combinatie van een hoog percentage personen met betaald werk en een hoog armoedecijfer (96 % in het geval van de Roma in Griekenland) erop dat veel Roma „werkende armen” zijn of voornamelijk slecht betaald werk hebben. In alle

landen ligt het percentage Roma met betaald werk lager dan het percentage van de algemene bevolking, zowel bij Romamannen als bij Romavrouwen.

Het percentage personen met betaald werk verschilt aanzienlijk per leeftijdscategorie (Tabel 2), waarbij in alle geënquêteerde landen overeenkomstige patronen werden waargenomen. In totaal heeft 48 % van de 25- tot 54-jarigen en 38 % van de 20- tot 24-jarigen betaald werk. De situatie van ouderen is echter aanmerkelijk slechter: gemiddeld heeft slechts 24 % van de Roma in de leeftijdscategorie 55-64 jaar betaald werk, vergeleken met gemiddeld 53 % van hun leeftijdsgenoten in de EU-28. Alleen in Portugal (49 %) en Griekenland (48 %) komen de percentages Roma ouder dan 55 jaar met betaald werk in de buurt van de werkgelegenheidscijfers van de algemene bevolking. Voor alle groepen liggen de percentages echter ver onder de Europa 2020-doelstelling van 75 % met werk. De situatie van jonge Roma, tussen de 16 en 24 jaar oud, is al net zo bedrevend: gemiddeld heeft slechts 27 % betaald werk, tegen gemiddeld 33 % van hun leeftijdsgenoten in de EU-28.

Tabel 2: Percentage Roma in de leeftijdscategorie 20-64 jaar met betaald werk, inclusief zelfstandig werk, incidenteel werk en werk in de voorgaande vier weken, per leeftijdsgroep en land (%)^{a, b, c}

EU-lidstaat	20-24 jaar	25-54 jaar	55-64 jaar	Totaal 20-64 jaar
BG	45	55	31	49
CZ	34	50	22	43
EL	45	55	48	52
ES	24	25	16	24
HR	22	22	(19)	21
HU	47	56	22	49
PT	28	37	49	38
RO	43	52	22	46
SK	35	48	23	43
Totaal	38	48	24	43

Noot: ^a Van alle personen van 20-64 jaar in Romahuishoudens (n=17 806); gewogen resultaten.

^b Gebaseerd op de vragenlijst voor het huishouden en de antwoorden die de respondenten in de vragenlijst hebben gegeven met betrekking tot de door hen zelf gemelde hoofdactiviteit. Indien iemand als hoofdactiviteit „inactief” aangaf, werd hem of haar gevraagd of hij of zij „de afgelopen vier weken klusjes heeft gedaan om wat geld te verdienen”. Personen die onbetaald werk verrichten in familiebedrijven zijn uitgesloten.

^c Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

2.2.3. Jongeren zonder baan, onderwijs of opleiding

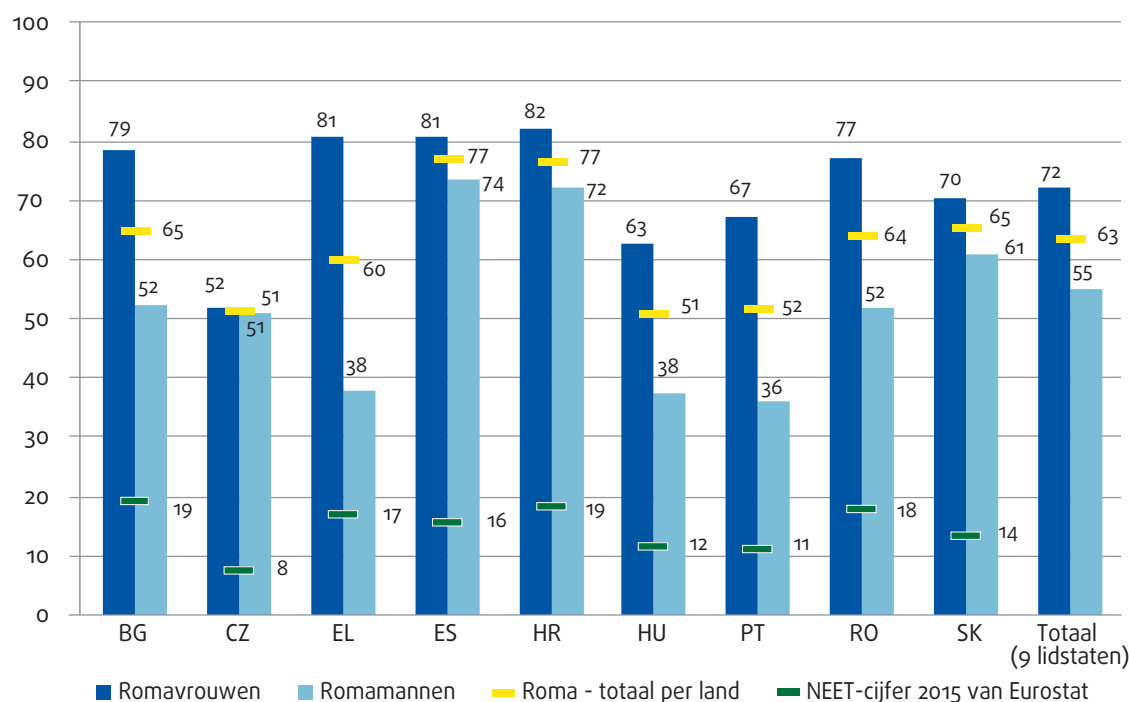
Eurostat publiceert cijfers over jongeren in de leeftijdscategorie 15-24 jaar „zonder baan, onderwijs of opleiding” (NEET). Dit is een belangrijke indicator die aangeeft hoeveel jongeren lager voortgezet onderwijs als hoogst genoten opleiding hebben en geen baan hebben, noch onderwijs of een opleiding volgen.

Een soortgelijke indicator die voor Roma in de leeftijdscategorie 16-24 jaar is berekend op basis van EU-MIDIS II, toont aan dat het percentage jonge Roma zonder baan, onderwijs of verdere opleiding als hoofdactiviteit gemiddeld 63 % bedraagt – tegen 12 % van hun leeftijdsgenoten in de algemene bevolking van de EU-28²⁵. De kloof tussen jonge Roma en de algemene bevolking

is met name groot in Tsjechië, waar het percentage Roma zonder baan, onderwijs of opleiding zesmaal hoger ligt dan hetzelfde percentage onder de algemene bevolking (Figuur 6).

Uit de resultaten blijkt tevens een aanzienlijke genderkloof. In de negen geënquêteerde landen heeft gemiddeld 72 % van de Romavrouwen in de leeftijdscategorie 16 tot 24 jaar geen baan en volgt geen onderwijs, tegen 55 % van de jonge Romamannen. De genderkloof is het grootst in Griekenland, Portugal en Hongarije. In Griekenland heeft 81 % van de Romavrouwen in de leeftijdscategorie 16-24 jaar geen baan en volgt geen onderwijs of opleiding, tegen 38 % van de jonge Romamannen. In Portugal en Hongarije bedraagt dit percentage 67 % en 63 % voor jonge Romavrouwen en respectievelijk 36 % en 38 % voor Romamannen van dezelfde leeftijd.

Figuur 6: Jonge Roma in de leeftijdscategorie 16-24 jaar zonder baan, onderwijs of opleiding als hun hoofdactiviteit, per EU-lidstaat (%)^{a, b, c}

Noot: ^a Van alle personen van 16-24 jaar in Romahuishoudens (n=4 189); gewogen resultaten.
^b Gebaseerd op de vragenlijst voor het huishouden en de antwoorden die de respondenten in de vragenlijst hebben gegeven met betrekking tot de door hen zelf gemelde huidige hoofdactiviteit.
^c NEET-cijfer 2015 van Eurostat: edat_ifse_20 (gedownload op 13 oktober 2016). Percentage van de bevolking in de leeftijdscategorie 15-24 jaar, dat geen baan heeft en geen onderwijs of opleiding volgt, gebaseerd op het IAB-concept.
 Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma; Eurostat, NEET-cijfer 2015, algemene bevolking

25 Vanwege de verschillende definitie en leeftijdscategorieën kunnen EU-MIDIS II en het NEET-cijfer van Eurostat slechts in beperkte mate met elkaar vergeleken worden. Het meerekenen van 15-jarigen zou de waarden voor diegenen zonder baan, onderwijs of opleiding met enkele procentpunten verlagen. Het NEET-cijfer van Eurostat is gebaseerd op het IAB-concept, dat ervan uitgaat dat er de afgelopen week minstens een uur gewerkt is, terwijl deelnemers aan de EU-MIDIS II-enquête werd gevraagd om zelf aan te geven wat hun hoofdactiviteit is.

2.2.4. Lage arbeidsintensiteit van huishoudens

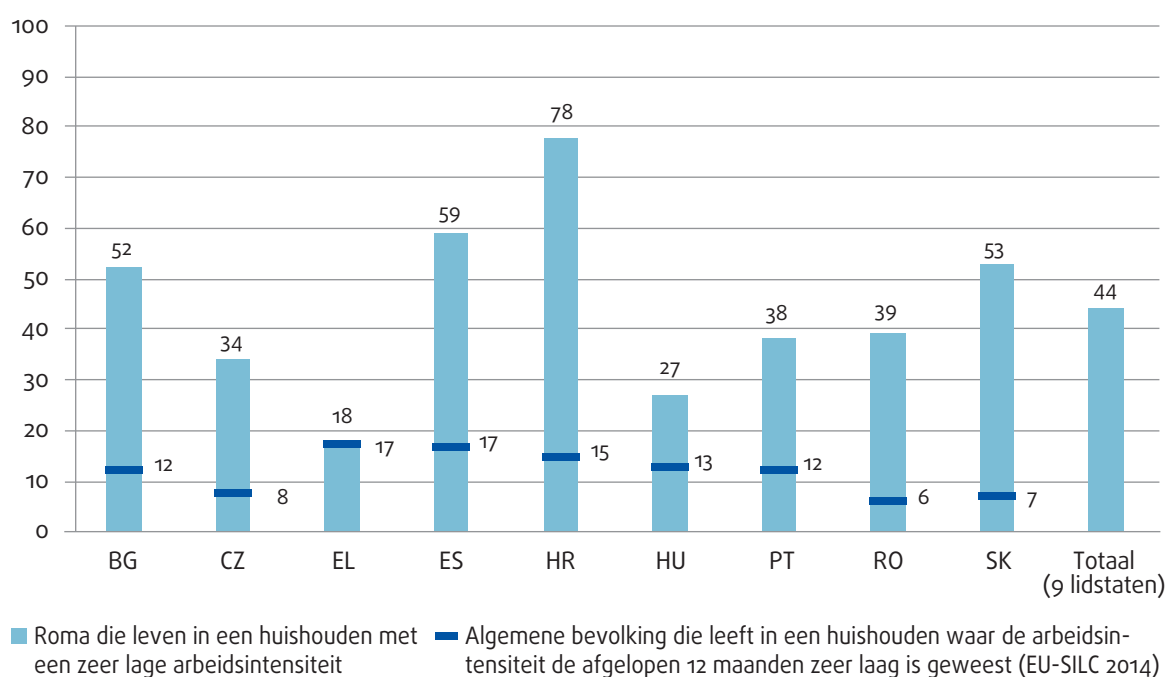
Een van de elementen van de sociale inclusie-kern-indicator „personen die risico op armoede of sociale uitsluiting lopen”, zoals uiteengezet in de [Europa 2020-strategie](#), is dat „mensen in een huishouden met een zeer lage arbeidsintensiteit leven”.

Arbeidsintensiteit is de verhouding tussen het aantal personen in het huishouden in de arbeidsgeschikte leeftijd – 18

tot 59 jaar, met uitzondering van personen in de leeftijd 18-24 die onderwijs volgen – dat momenteel werk heeft, en het totaal aantal leden van het huishouden in de arbeidsgeschikte leeftijd. De arbeidsintensiteit wordt als „laag” beschouwd wanneer het percentage minder dan 20 % van het potentieel van het huishouden bedraagt ²⁶.

Ondanks de beperkte vergelijkbaarheid wijzen de resultaten in alle geënquêteerde landen, behalve Griekenland, op een grote kloof tussen de Roma en de algemene bevolking (Figuur 7). Gemiddeld leeft 44 % van de Roma

Figuur 7: Roma in de leeftijdscategorie 0-59 jaar die leven in een huishouden waar de arbeidsintensiteit momenteel laag is, per EU-lidstaat (%) ^{a, b, c}

Noot: ^a Van alle personen van 0-59 jaar in Romahuishoudens (n=33 785); gewogen resultaten.

^b Personen die leven in een huishouden met een zeer lage arbeidsintensiteit worden gedefinieerd als personen in de leeftijd van 0-59 jaar die leven in een huishouden waar de personen in de arbeidsgeschikte leeftijd (18-59) minder dan 20 % hebben gewerkt van hun potentieel op basis van hun huidige activiteitsstatus.

^c Percentage lage arbeidsintensiteit 2014 van Eurostat: *ilc_lvhl11* (gedownload op 13 september 2016). Personen die leven in een huishouden met een zeer lage arbeidsintensiteit worden gedefinieerd als personen in de leeftijd van 0-59 jaar die leven in een huishouden waar de personen in de arbeidsgeschikte leeftijd (18-59) de voorgaande 12 maanden minder dan 20 % van hun potentieel hebben gewerkt.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma; Eurostat, EU-SILC 2014, algemene bevolking

²⁶ Dit cijfer kan slechts in beperkte mate vergeleken worden met de arbeidsintensiteit zoals gedefinieerd door Eurostat, te weten de verhouding tussen het aantal maanden dat de personen in het huishouden in de arbeidsgeschikte leeftijd (personen in de leeftijdscategorie 18-59 jaar, met uitzondering van kinderen ten laste en jongeren in de leeftijdscategorie 18-24 jaar) gedurende het inkomensreferentiejaar hebben gewerkt, en het aantal maanden dat diezelfde personen in het huishouden theoretisch hadden kunnen werken. Voor personen die aangaven in deeltijd te werken, is een schatting gemaakt van het aantal gewerkte maanden in een equivalente voltijdsfunctie op basis van het aantal uren dat op het moment van het vraaggesprek doorgaans werd gewerkt. De in het kader van EU-MIDIS II gehanteerde definitie geeft enkel informatie over de huidige situatie en houdt geen rekening met voltijds/deeltijdwerk; dit kan leiden tot een onderschatting van lage arbeidsintensiteit.

in een huishouden met een lage arbeidsintensiteit, berekend als een ruwe benadering van de Eurostat 2014-indicator. Ter vergelijking: volgens deze indicator leeft 11 % van de bevolking van de EU-28 in een huishouden met een lage arbeidsintensiteit. Het kleinste verschil met de algemene bevolking is waargenomen in Griekenland (18 % tegen 17 %), wat kan worden verklaard door het hoge aantal zelfstandig werkende Roma. De grootste verschillen worden daarentegen waargenomen in Kroatië (78 % tegen 15 %) en Slowakije (53 % tegen 15 %).

2.3. Onderwijs

Het recht op onderwijs wordt beschermd in artikel 28 van het Verdrag van de Verenigde Naties inzake de Rechten van het Kind – geratificeerd door alle lidstaten van de EU – en artikel 14 van het Handvest van de grondrechten van de EU. EU-lidstaten zijn verplicht ervoor te zorgen dat alle kinderen gelijke toegang tot onderwijs krijgen, vooral verplicht onderwijs. Volgens Unesco lopen personen die niet ten minste verplicht onderwijs hebben voltooid een hoog risico om in armoede te leven, en hebben ze beperkte mogelijkheden om leervaardigheden te ontwikkelen en hun volledige potentieel te benutten ²⁷.

Toegang tot onderwijs is een van de belangrijkste hoofdthema's van de aanbeveling van de Raad uit 2013. In de aanbeveling wordt de lidstaten aangeraden effectieve maatregelen te nemen om ervoor te zorgen dat Romajongens en -meisjes gelijk worden behandeld en onbelemmerde toegang hebben tot hoogwaardig algemeen onderwijs, en om ervoor te zorgen dat alle Roma-leerlingen ten minste het verplichte onderwijs voltooien. De in dit deel gepresenteerde indicatoren vormen een afspiegeling van de belangrijkste maatregelen die in de aanbeveling worden voorgesteld.

2.3.1. Deelname aan onderwijs

Onderwijs aan jonge kinderen

Het onderwijs aan en de ontwikkeling van kinderen op jonge leeftijd bepalen in belangrijke mate welke kansen het kind in de toekomst krijgt. Om de vicieuze cirkel van het overdragen van armoede van generatie op generatie te doorbreken is het van essentieel belang dat Romakinderen dezelfde start in hun leven krijgen als hun niet-Roma leeftijdsgenootjes ²⁸. Het strategisch EU-kader voor samenwerking op het gebied van onderwijs en opleiding (ET 2020) erkent het potentieel van onderwijs en zorg voor jonge kinderen als middel om sociale inclusie en economische problemen aan te pakken. Het heeft een maatstaf vastgesteld om te waarborgen dat minstens 95 % van de kinderen tussen hun vierde jaar en het begin van de leerplichtige leeftijd deelneemt aan voorschools onderwijs ²⁹.

Uit de resultaten van EU-MIDIS II blijkt dat van de geënquêteerde landen alleen Spanje (95 %) en Hongarije (91 %) deelnamecijfers hebben die in de buurt van de ET 2020-doelstelling komen (Figuur 8). In alle andere geënquêteerde landen, met uitzondering van Bulgarije (66 %), neemt minder dan de helft van de kinderen tussen hun vierde jaar en het begin van de leerplichtige leeftijd deel aan onderwijs aan jonge kinderen.

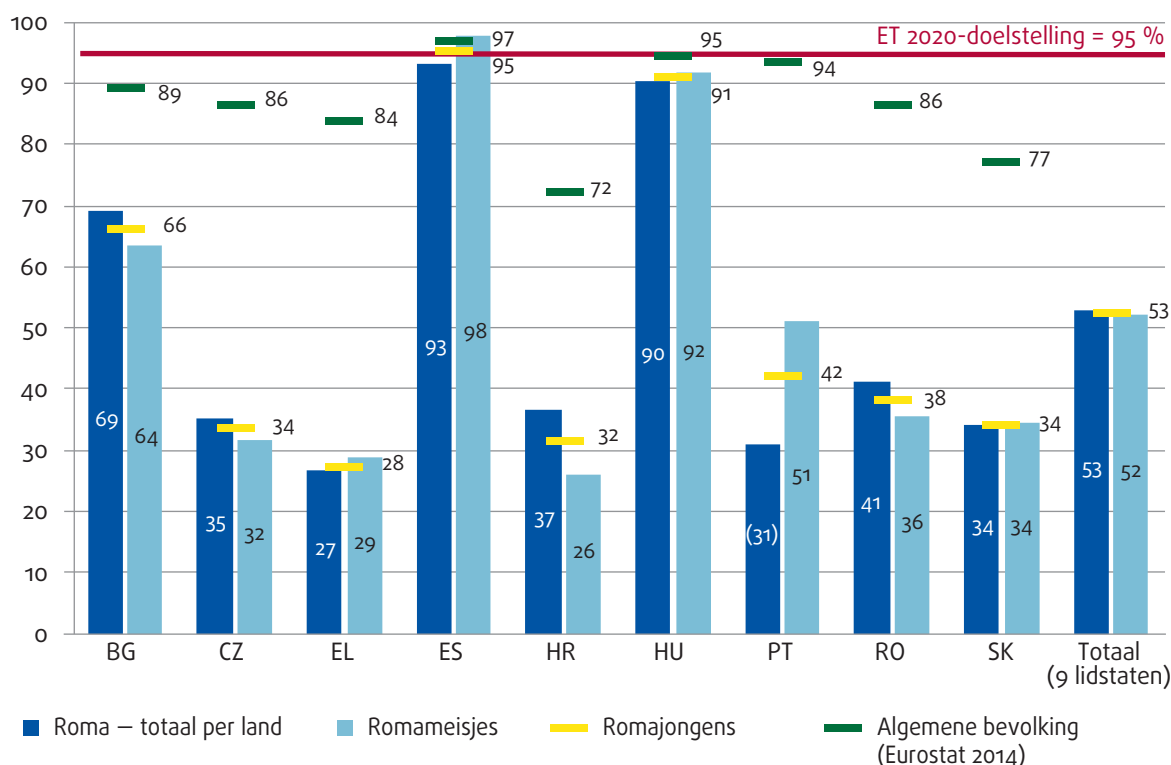
In vergelijking met de Roma-enquête van 2011 lijken de resultaten van EU-MIDIS II te wijzen op een stijging van de deelnamecijfers in alle landen, behalve Portugal en Roemenië. Deze cijfers liggen echter nog altijd onder de EU 2020-maatstaf voor onderwijs aan jonge kinderen en ver onder de cijfers van de algemene bevolking.

²⁷ Unesco (2010), blz. 155.

²⁸ Wereldbank (2012).

²⁹ Eurostat (2016).

Figuur 8: Kinderen in de leeftijdscategorie 4 tot het (landenspecifieke) begin van de leerplichtige leeftijd, die deelnemen aan onderwijs aan jonge kinderen, per EU-lidstaat (%) ^{a, b, c, d}

Noot: ^a Van alle personen in de Romahuishoudens, in de leeftijd van vier jaar tot het landenspecifieke begin van de leerplichtige leeftijd (n=1 776); gewogen resultaten.
^b Door respondent voor alle kinderen ingevulde enquêtevraag of ze regelmatig naar publieke of particuliere kinderopvang gaan (zoals crèche, kleuterschool, etc.)
^c Leeftijdscategorieën voor deelname aan onderwijs aan jonge kinderen in de verschillende landen: 4-6 jaar in Bulgarije en Kroatië; 4-5 jaar in de overige landen ³⁰. Leeftijd wordt op jaarbasis berekend en derhalve wordt er in de cijfers geen rekening gehouden met het feit of een kind vroeg of laat aan het basisonderwijs begint.
^d Eurostat: ET 2020-doelstelling –educ_uoe_enra10 (gedownload op 20 oktober 2016), met gebruikmaking van gegevens uit de registers van de onderwijsinstellingen.
 Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma; Eurostat 2014, algemene bevolking

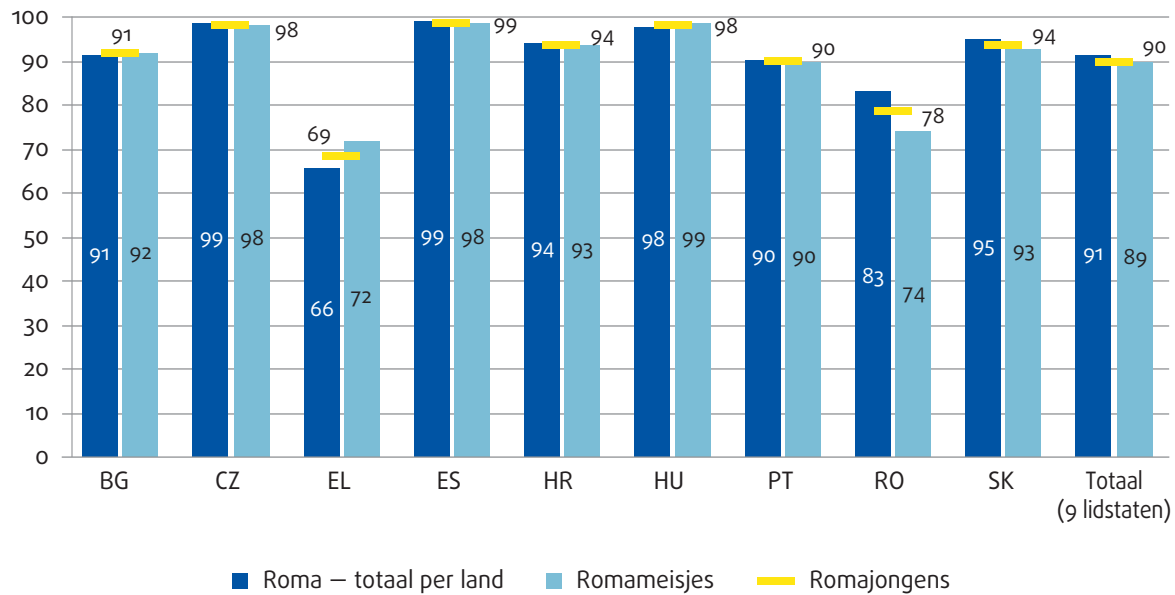
Onderwijs in de leerplichtige leeftijd

Alle kinderen in de vastgestelde „leerplichtige leeftijd” zijn wettelijk verplicht om onderwijs te volgen. In drie van de negen landen gaan bijna alle Romakinderen die verplicht onderwijs moeten volgen (kleuterschool, basisonderwijs, onder- of bovenbouw voortgezet onderwijs) naar school – 99 % in Spanje, 98 % in Tsjechië en 98 % in Hongarije (Figuur 9). In Roemenië en Griekenland gaat respectievelijk 77 % en 69 % van de Romakinderen in de leerplichtige leeftijd naar school. In vergelijking met

de Roma-enquête van 2011 wijzen de bevindingen van EU-MIDIS II erop dat in de meeste landen de inschrijvingsgraad voor verplicht onderwijs enigszins is gestegen – met uitzondering van Roemenië en Slowakije, waar geen substantiële veranderingen worden waargenomen. Kroatië maakte geen onderdeel uit van de Roma-enquête van 2011. Uit de gegevens van EU-MIDIS II blijkt dat het deelnemingspercentage aan verplicht onderwijs (94 %) in vergelijking met de andere geënquêteerde landen bovengemiddeld is.

³⁰ Europese Commissie/EACEA/Eurydice (2015).

Figuur 9: Kinderen in de (landenspecifieke) leerplichtige leeftijd die deelnemen aan onderwijs, per EU-lidstaat (%)^{a, b}

Noot: ^a Van alle personen in de landenspecifieke leerplichtige leeftijd in Romahuishoudens (n=7 364); gewogen resultaten.

^b Verschillende leeftijdscategorieën voor leerplichtige leeftijd in verschillende landen, geldig voor schooljaar 2015/2016: beginleeftijd in jaren – 7 (BG), 6 (CZ, ES, HR, PT, RO, SK) en 5 (EL, HU); eindleeftijd – 17 (PT), 16 (RO), 15 (BG, ES, HU, SK) en 14 (CZ, EL, HR) (Bron: Europese Commissie/EACEA/Eurydice (2015)). Leeftijd wordt op jaarbasis berekend en derhalve wordt er in de cijfers geen rekening gehouden met het feit of een kind vroeg of laat aan het basisonderwijs begint.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

De in Figuur 9 beschreven deelnamepercentages schetsen echter niet het gehele beeld. Naast „deelnemen” aan verplicht onderwijs is het ook belangrijk dat kinderen onderwijs volgen op een niveau dat overeenkomt met hun leeftijd. Tabel 3 wijst erop dat dit niet altijd het geval is in de geënquêteerde landen.

Tabel 3: Inschrijvingsgraad van Roma voor respectievelijk onderwijsniveau, vergeleken met de algemene bevolking, per leeftijdscategorie en EU-lidstaat (%) ^{a, b}

EU-lidstaat	Leeftijd ^c	Onderwijsniveau (ISCED 2011) ^g	Roma			Algemene bevolking ^f	
			Netto inschrijvingspercentage ^d	Totaal inschrijvingspercentage ^e	Volgt op geen enkel niveau onderwijs	Netto inschrijvingspercentage	Totaal inschrijvingspercentage
BG	7-14	ISCED1+2	89	93	7	88	95
	15-18	ISCED3	40	57	43	83	87
	19-24	ISCED4+	-	-	97	37	41
CZ	7-14	ISCED1+2	89	98	(2)	86	93
	15-18	ISCED3	45	67	33	81	96
	19-24	ISCED4+	-	-	93	35	47
EL	7-14	ISCED1+2	69	73	27	95	95
	15-18	ISCED3	(9)	21	79	88	94
	19-24	ISCED4+	-	-	97	36	43
ES	7-14	ISCED1+2	89	99	(1)	95	95
	15-17	ISCED3	20	44	56	78	94
	18-24	ISCED4+	-	6	94	34	51
HR	7-14	ISCED1+2	95	97	(3)	89	92
	15-18	ISCED3	35	47	53	86	90
	18-24	ISCED4+	-	-	94	40	51
HU	7-14	ISCED1+2	86	99	(1)	77	88
	14-18	ISCED3	28	59	41	72	93
	18-24	ISCED4+	-	7	93	35	55
PT	7-14	ISCED1+2	88	97	(3)	94	95
	15-17	ISCED3	(20)	74	26	74	100
	18-24	ISCED4+	-	-	96	28	45
RO	7-14	ISCED1+2	77	85	15	85	89
	15-18	ISCED3	22	34	66	80	87
	19-24	ISCED4+	-	-	97	32	36
SK	7-14	ISCED1+2	90	94	6	83	88
	15-18	ISCED3	33	58	42	74	91
	18-24	ISCED4+	-	6	94	33	50
Totaal (9 lidstaten)		ISCED1+2	86	93	7	90	93
		ISCED3	30	52	48	79	92
		ISCED4+	2	5	95	34	47

Noot: ^a Voor Roma: van alle personen in Romahuishoudens in de landenspecifieke leeftijd (6 tot maximaal 24 jaar) voor het vermelde onderwijsniveau op basis van ISCED 2011, geldend in landen voor schooljaar 2015-2016 ³¹ (basisonderwijs: n=6 195; middelbaar onderwijs: n=2 865; postmiddelbaar onderwijs: n=3 651).

Voor de algemene bevolking: eigen berekening op basis van Eurostat: absoluut aantal kinderen in de leeftijd voor het specifieke onderwijsniveau dat voor dat onderwijsniveau is ingeschreven [educ_uae_enrpo5, educ_uae_enrso2, educ_uae_enrso5, educ_uae_enrso8, educ_uae_enrto2] en absoluut aantal kinderen in de leeftijd voor dat specifieke onderwijsniveau [demo_pjan], alle gedownload op 19 oktober 2016.

^b Resultaten op basis van een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

^c Tijdens de EU-MIDIS II-enquête werd niet gevraagd naar de geboortedatum, maar is de leeftijd op de dag van het vraaggesprek genoteerd.

^d Netto inschrijvingsgraad: percentage kinderen in de betreffende leeftijd dat deelneemt aan onderwijs op een niveau dat overeenkomt met hun leeftijd van alle kinderen van die leeftijd. Netto inschrijvingsgraad van Roma voor postmiddelbaar en tertiair onderwijs in alle landen is gebaseerd op minder dan twintig waarnemingen. Daarom wordt hier enkel de totale waarde voor alle landen vermeld. Deze is echter nog gebaseerd op een beperkt aantal waarnemingen.

^e Totale inschrijvingsgraad: percentage kinderen in de betreffende leeftijd dat deelneemt aan onderwijs op ieder niveau van alle kinderen van die leeftijd.

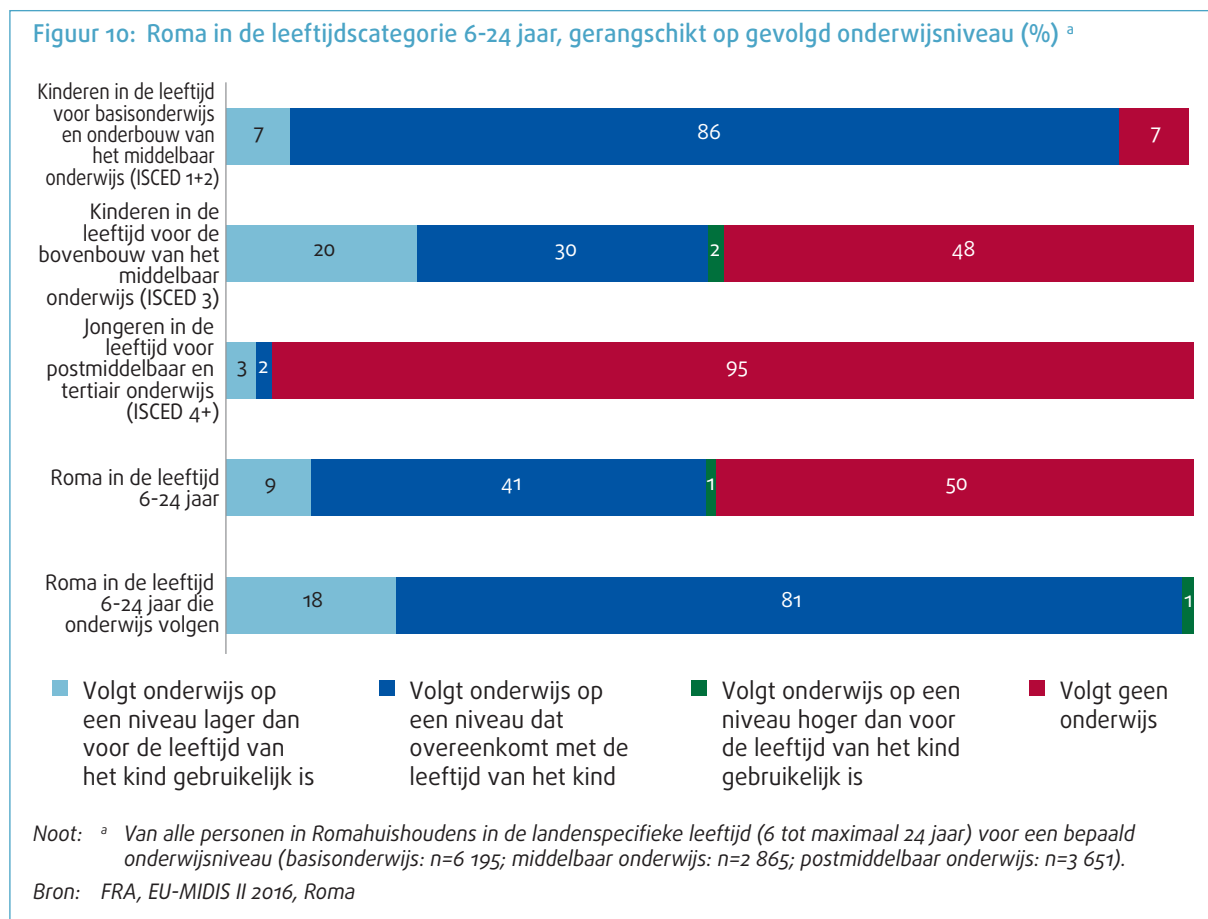
^f Eigen berekening op basis van Eurostat 2014.

^g Onderwijsniveaus gebaseerd op de 2011-uitgave van Unesco's *Internationale standaardclassificatie voor onderwijs (ISCED)*, die ontwikkeld is om op basis van uniforme, internationaal overeengekomen definities statistieken en indicatoren op het gebied van onderwijs met elkaar te kunnen vergelijken.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma; Eurostat 2014, algemene bevolking

Als er kinderen zijn die onderwijs volgen op een ander niveau dan ze op hun leeftijd zouden moeten volgen: op welk niveau volgen ze onderwijs? Uit de in **Figuur 10** gevisualiseerde gegevens lijkt het beeld naar voren te komen dat de helft van de Roma in de leeftijdscategorie 6-24 jaar niet naar school gaat. Van de schoolgaande kinderen en jongvolwassenen volgt slechts 1 %

onderwijs op een hoger niveau dan voor hun leeftijd gebruikelijk is; 18 % volgt onderwijs op een lager niveau dan voor hun leeftijd gebruikelijk is, omdat ze zijn blijven zitten, op latere leeftijd met school zijn begonnen, of beide. Dit percentage is het hoogst (20 %) onder de Roma die de leeftijd voor de bovenbouw van het middelbaar onderwijs hebben.

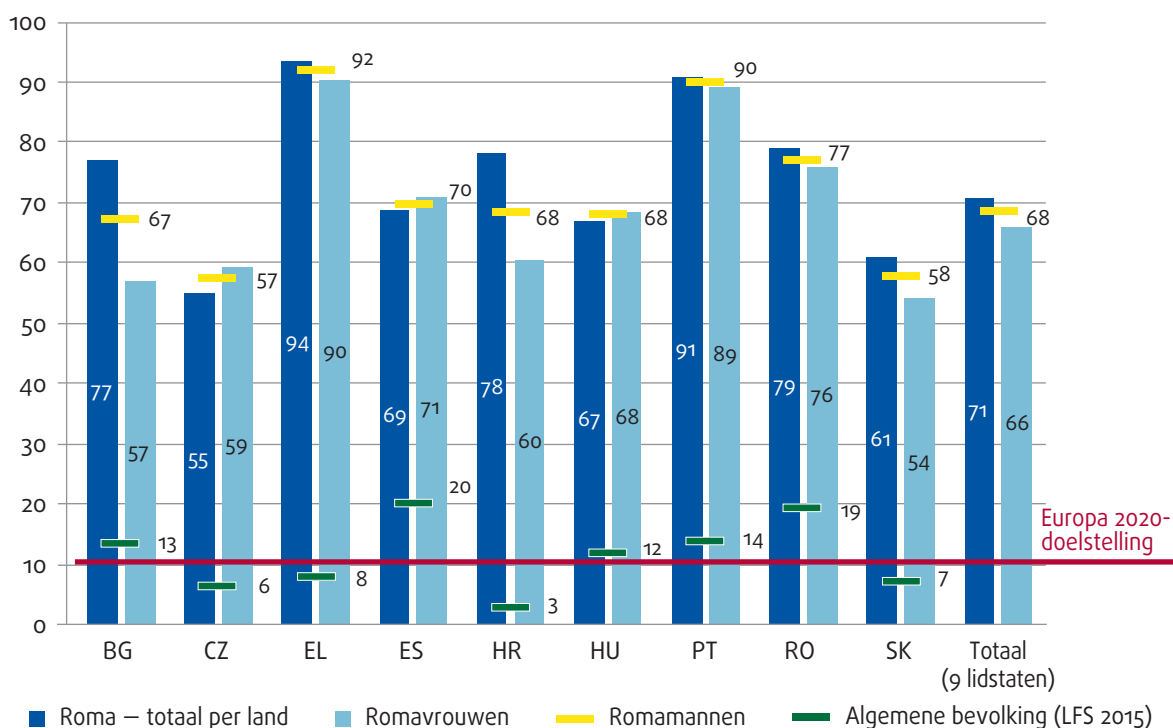

Voortijdige schoolverlaters

Voortijdige schoolverlaters zijn personen „in de leeftijd 18-24 jaar die maximaal lager middelbaar onderwijs hebben voltooid en momenteel geen vervolgonderwijs of -opleiding volgen” ³². Het kerndoel van de Europa 2020-strategie is het percentage schoolverlaters terug te brengen tot minder dan 10 %. De resultaten uit de enquête wijzen erop dat het in alle geënquêteerde landen wellicht onmogelijk zal zijn om in 2020 deze doelstelling voor de Roma gerealiseerd te hebben (**Figuur 11**).

³² Zie voor meer informatie de [webpagina](#) van de Commissie over dit thema.

Figuur 11: Voortijdige schoolverlaters, ^d in de leeftijdscategorie 18-24 jaar, per EU-lidstaat (%) ^{a, b, c}

Noot: ^a Van alle personen van 18-24 jaar in Romahuishoudens (n=4 152); gewogen resultaten.

^b Gebaseerd op de vragenlijst voor het huishouden. Dezelfde definitie als de definitie die voor de algemene bevolking wordt gebruikt, met uitzondering van deelname aan informeel onderwijs of opleiding. Hiernaar werd niet gevraagd in de EU-MIDIS II-enquête. Eurostat houdt er wel rekening mee in zijn cijfer voor de algemene bevolking.

^c Eurostatcijfer 2015: edat_lfse_14 (gedownload op 12 september 2016). Percentage van de bevolking in de leeftijd 18 tot 24 jaar dat maximaal lager middelbaar onderwijs heeft voltooid en momenteel geen vervolgonderwijs of -opleiding volgt.

^d De categorie „voortijdige schoolverlaters” bevat het percentage van de bevolking in de leeftijdscategorie 18-24 jaar dat maximaal lager middelbaar onderwijs (ISCED 2011 niveau 0, 1 of 2) heeft voltooid en momenteel geen vervolgonderwijs of -opleiding volgt. Er zijn enkele verschillen met de definitie van Eurostat. Eurostat rekent personen mee die geen onderwijs of opleiding (formeel, noch informeel) hebben gevolgd in de vier weken voorafgaand aan de LFS-enquête. Tijdens de EU-MIDIS II-enquête werd gevraagd of personen „momenteel naar school gaan of een beroepsopleiding volgen” en is niet expliciet naar informeel onderwijs gevraagd.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma; Eurostat, enquête naar de arbeidskrachten (LFS) 2015, algemene bevolking

2.3.2. Segregatie in het onderwijs

In de aanbeveling van de Raad van 2013 wordt geëist dat er een einde wordt gemaakt aan gescheiden onderwijs. Er bestaan geen officiële statistieken over gescheiden onderwijs. Daarom werd respondenten tijdens de EU-MIDIS II-enquête gevraagd om in te schatten hoeveel procent van de kinderen in de klas of op de school van de kinderen uit het huishouden een Roma-achtergrond heeft, zodat er vervangende indicatoren voor het beoordelen van de mate van segregatie in educatieve settings kunnen worden berekend. Uit de resultaten blijkt dat het percentage Romakinderen dat scholen bezoekt waar al hun medeleerlingen Roma zijn, varieert van 27 % in Bulgarije tot 3 % in Spanje (Figuur 12). Het percentage kinderen dat dergelijke scholen bezoekt, is lager dan 10 % in Tsjechië (5 %), Kroatië, Hongarije en Roemenië (alle 8 %). In Slowakije (62 %), Hongarije (61 %) en Bulgarije (60 %) gaat de meerderheid van de Romakinderen naar scholen waar (bijna) al hun klasgenoten ook een Roma-achtergrond hebben.

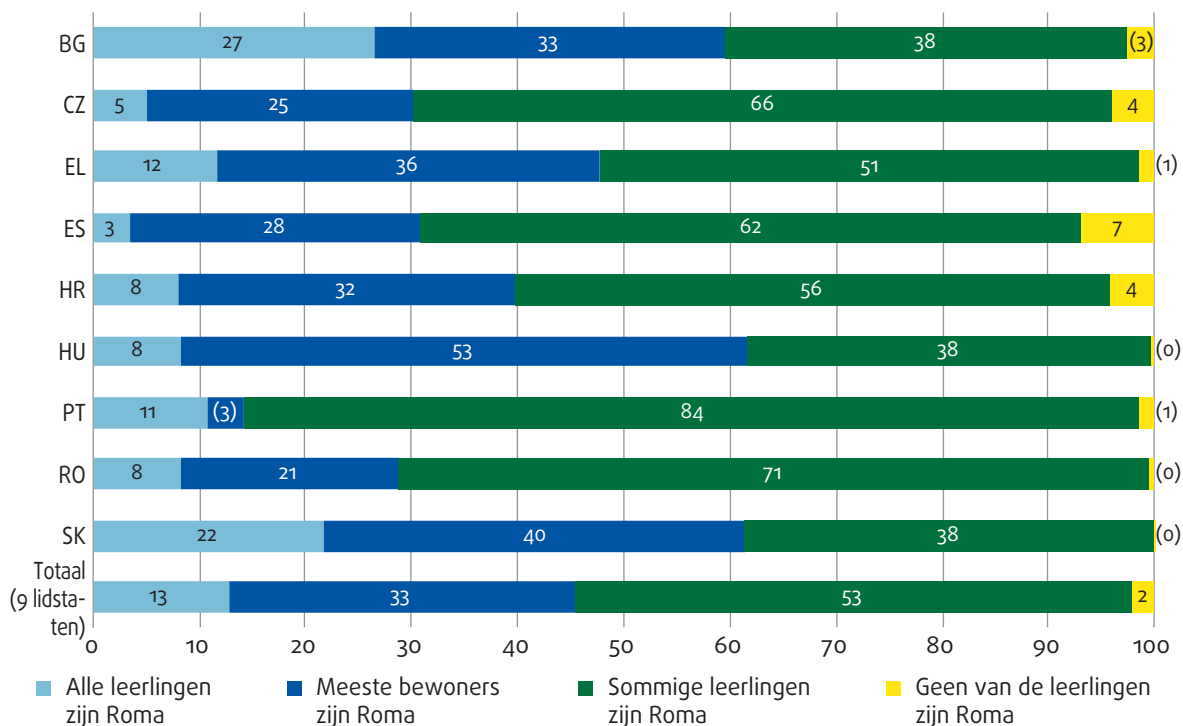
Hierbij dient echter te worden opgemerkt dat de etnische samenstelling van de scholen (oververtegenwoordiging van kinderen uit een bepaalde etnische groep) een afspiegeling kan zijn van de demografie van het gebied waar de school gevestigd is.

Segregatie in klassen vertoont hetzelfde beeld als segregatie op scholen. Het percentage Romakinderen dat in een klas zit waar „al hun klasgenoten Roma zijn”, varieert van 29 % in Bulgarije tot 4 % in Spanje. Als klassen waarin „de meeste” leerlingen Roma zijn als gescheiden kunnen worden beschouwd, dan varieert het percentage kinderen dat onderwijs volgt in gescheiden klassen, van 63 % in Slowakije tot 19 % in Portugal ³³.

³³ Er kunnen slechts in beperkte mate vergelijkingen worden gemaakt met de Roma-enquête van 2011, omdat in die enquête de volgende antwoordmogelijkheden waren opgenomen: „alle leerlingen zijn Roma”, „veel leerlingen zijn Roma”, „sommige leerlingen zijn Roma”, „geen van de leerlingen zijn Roma” of „gemengd”. Omdat de categorie „gemengd” moeilijk te interpreteren bleek, is deze in de enquête van 2016 achterwege gelaten.

Figuur 12: Gescheiden onderwijs – concentratie Romakinderen in de leeftijdscategorie 6-15 jaar op school, per EU-lidstaat (%)^{a, b, c}

Noot: ^a Van alle personen van 6-15 jaar in Romahuishoudens, die onderwijs volgen (n=6 518); gewogen resultaten.

^b Enquêtevraag door respondent ingevuld voor alle kinderen in de leeftijdscategorie 6-15 jaar, die onderwijs volgen: „Denk nu aan de school waar [NAAM] naartoe gaat. Hoeveel van de leerlingen op die school zijn volgens u Roma: alle leerlingen, de meeste leerlingen, sommige leerlingen of geen van de leerlingen?“

^c Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen observaties in een gehele groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen observaties tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen observaties in een gehele groep worden niet weergegeven.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

Het doorverwijzen van Romakinderen naar speciaal onderwijs is een specifieke manier om onderwijs te scheiden. Zoals in de vragenlijst wordt uitgelegd is een „speciale school“ een school voor kinderen met specifieke onderwijsbehoeften. Deze term kan verwijzen naar een school die onderwijs verzorgt voor kinderen met leer-, lichamelijke of ontwikkelingsstoornissen of gedragsproblemen. In de aanbeveling van de Raad van 2013 wordt geëist dat er een einde wordt gemaakt aan het zonder bijzondere reden plaatsen van Romaleerlingen op dergelijke scholen. Deze praktijk komt vooral veel voor in Tsjechië en Slowakije: respectievelijk 16 % en 18 % van de Romakinderen in de leeftijdscategorie 6-15 jaar die onderwijs volgden, ging in 2016 naar een speciale school. Deze twee landen hadden ook in 2011 al het hoogste percentage kinderen dat naar „speciale scholen“ ging. In de Roma-enquête van 2011 werd gevraagd of een kind ooit naar een speciale school of klas is gegaan die hoofdzakelijk voor Roma was, ook al was dat slechts kortstondig; tijdens de EU-MIDIS II-enquête is gevraagd of kinderen op dit moment naar een speciale school gaan. Hoewel de gegevens niet

rechtstreeks met elkaar vergeleken kunnen worden, wijzen de gegevens uit 2016 duidelijk uit dat er onvoldoende vooruitgang is geboekt³⁴.

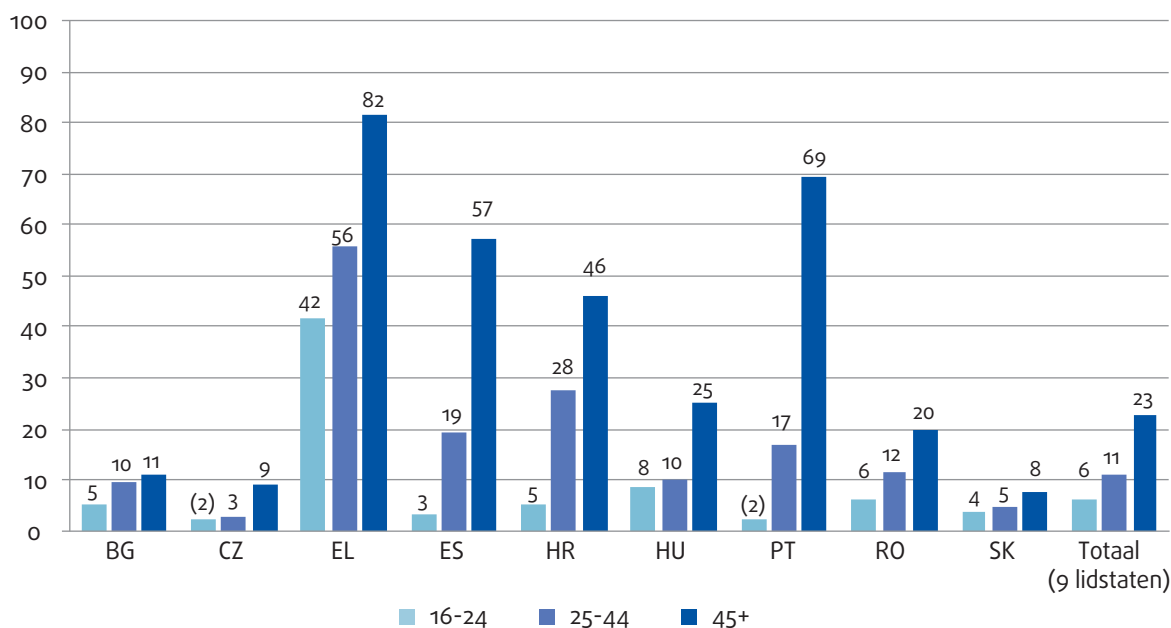
2.3.3. Opleidingsniveau

Geen voltooide formele opleiding

Uit de resultaten van EU-MIDIS II blijkt dat het opleidingsniveau van de Romabevolking nog steeds erg laag is. Het hoogste percentage Roma zonder enige formele opleiding in alle drie de leeftijdscategorieën wordt waargenomen in Griekenland (Figuur 13). Hoge percentages worden tevens waargenomen in Portugal, Spanje en Kroatië. In Tsjechië, Slowakije en Bulgarije heeft de enquête daarentegen lage cijfers opgeleverd.

³⁴ Deze vraag is alleen in Bulgarije, Griekenland, Hongarije, Kroatië, Roemenië, Slowakije en Tsjechië gesteld.

Figuur 13: Roma die geen enkele formele opleiding (ISCED o) hebben voltooid, per leeftijdscategorie en EU-lidstaat (%)^{a, b, c, d}

Noot: ^a Van alle personen van 16 jaar en ouder in Romahuishoudens (n=21 896); gewogen resultaten.

^b Enquêtevraag door respondent ingevuld voor alle personen van 16 jaar en ouder: „Wat is de hoogste opleiding die [NAAM] heeft voltooid?“

^c ISCED 2011-classificatie gebruikt.

^d Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

2.4. Gezondheid

In maart is het derde meerjarig actieprogramma van de EU op het gebied van gezondheid – „Gezondheid voor groei“³⁵ – vastgesteld voor de periode 2014-2020. In dit programma is gezondheid aan economische welvaart gekoppeld, omdat gezondheid van invloed is op de economische resultaten. In de aanbeveling van de Raad van 2013 wordt opgeroepen om effectieve maatregelen te nemen om te zorgen dat Roma gelijk worden behandeld wat betreft de toegang tot voor iedereen toegankelijke gezondheidsdiensten.

2.4.1. Dekking van ziektekostenverzekering en onvervulde medische behoeften

De beschikbaarheid van een ziektekostenverzekering bepaalt in hoge mate of men toegang heeft tot een gezondheidsstelsel en wordt expliciet genoemd in de aanbeveling van de Raad van 2013.

Verzekeringsdekking is bovendien een van de belangrijkste Europese gezondheidsindicatoren (indicator 76)³⁶. Tijdens de EU-MIDIS II-enquête werd respondenten gevraagd of de betreffende nationale basisverzekering hun medische uitgaven dekte en of ze een aanvullende ziektekostenverzekering hadden.

Uit de resultaten blijkt dat 95 tot 98 % van de Roma in Spanje, Portugal en Slowakije gedekt wordt door de nationale basisziektekostenverzekering of een aanvullende verzekering (Figuur 14). Daarentegen gaf slechts 45 % van de Roma in Bulgarije en 54 % van de Roma in Roemenië aan dat dit het geval was.

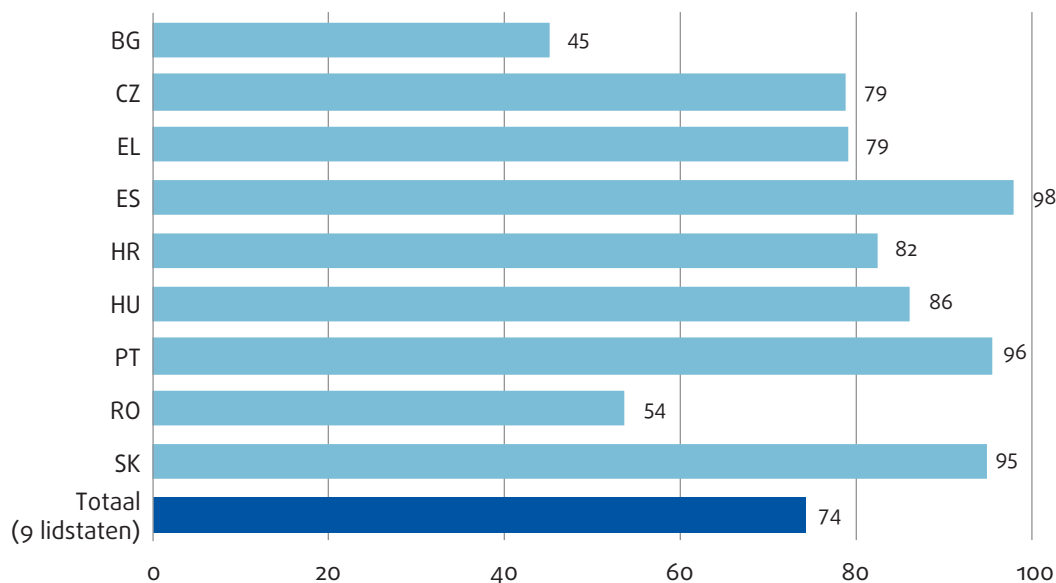
Ter vergelijking: volgens de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO)³⁷ varieert de dekkingsgraad van ziektekostenverzekering voor de algemene bevolking van 94 tot 100 % in Hongarije, Portugal, Slowakije, Spanje en Tsjechië. In

35 Zie voor meer informatie de [webpagina](#) van de Commissie over het programma.

36 Zie voor meer informatie de [webpagina](#) van de Commissie over de indicatoren.

37 Eurostat geeft geen gegevens over de dekking van ziektekostenverzekeringen in de EU.

Figuur 14: Roma in de leeftijdscategorie 16 jaar en ouder, die aangaven gedekt te zijn door nationale basisziektekostenverzekering en/of aanvullende verzekering, per EU-lidstaat (%)^{a, b}

Noot: ^a Van alle Roma-respondenten (n=7 826), met uitzondering van diegenen die weigerden te antwoorden; gewogen resultaten.

^b Enquêtevraag: „Dekt de [NATIONALE BASISZIEKTEKOSTENVERZEKERING] momenteel al uw kosten op het gebied van gezondheidszorg? Hebt u een aanvullende verzekering?“

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

Griekenland heeft 86 % van de bevolking een publieke of particuliere ziektekostenverzekering³⁸.

Er zijn tussen de Roma-enquête van 2011 en de huidige enquête relatief weinig verschillen waargenomen in het percentage Roma dat gedekt wordt door een ziektekostenverzekering. In Bulgarije en Roemenië worden nog steeds de laagste dekkingsgraden gemeld³⁹.

Tijdens de enquête werd respondenten ook gevraagd of zij de afgelopen 12 maanden een medisch onderzoek of medische behandeling moesten ondergaan; en zo ja, of ze dit onderzoek/deze behandeling ook daadwerkelijk hebben ondergaan; en zo nee, waarom niet. Over het algemeen gaf 1 tot 7 % van de respondenten, afhankelijk van het land, aan dat ze de benodigde medische zorg of behandeling niet konden krijgen. Vanwege het kleine aantal waarnemingen zijn de resultaten voor Hongarije, Portugal, Spanje en Tsjechië – waar de laagste percentages onvervulde medische behoeften zijn gemeld – minder betrouwbaar.

2.4.2. Langdurige beperking van de activiteiten

Tijdens de EU-MIDIS II-enquête werd respondenten gevraagd of ze vanwege een langdurig gezondheidsprobleem (ernstig of minder ernstig) belemmerd werden in hun gebruikelijke activiteiten. Dit komt overeen met indicator 35 („Langdurige beperking van de activiteiten“) van de belangrijkste Europese gezondheidsindicatoren. Uit het gemelde „percentage personen waarvan de activiteiten beperkt worden“ blijkt dat in Kroatië, Slowakije en Tsjechië ongeveer een derde van de Roma (respectievelijk 33 %, 34 % en 35 %) aangeeft dat ze vanwege (ernstige of andere) gezondheidsproblemen op een bepaalde manier belemmerd worden in hun dagelijkse activiteiten. In Bulgarije, Hongarije, Roemenië en Spanje varieert het percentage Roma dat aangeeft met een langdurige beperking van hun activiteiten te kampen, tussen de 22 % en 29 %. Voor Roma in Griekenland en Portugal bedraagt dit percentage 13 % en 16 %.

In vier landen – Bulgarije, Kroatië, Slowakije en Tsjechië – is het percentage Roma dat te kampen heeft met een langdurige beperking van hun activiteiten, hoger dan het percentage van de algemene bevolking met soortgelijke problemen. In Roemenië is dit het geval voor Romamannen en in Spanje voor Romavrouwen (Figuur 15). Van de Roma in zes van de negen geënquêteerde landen geven vrouwen vaker dan mannen aan ernstig of

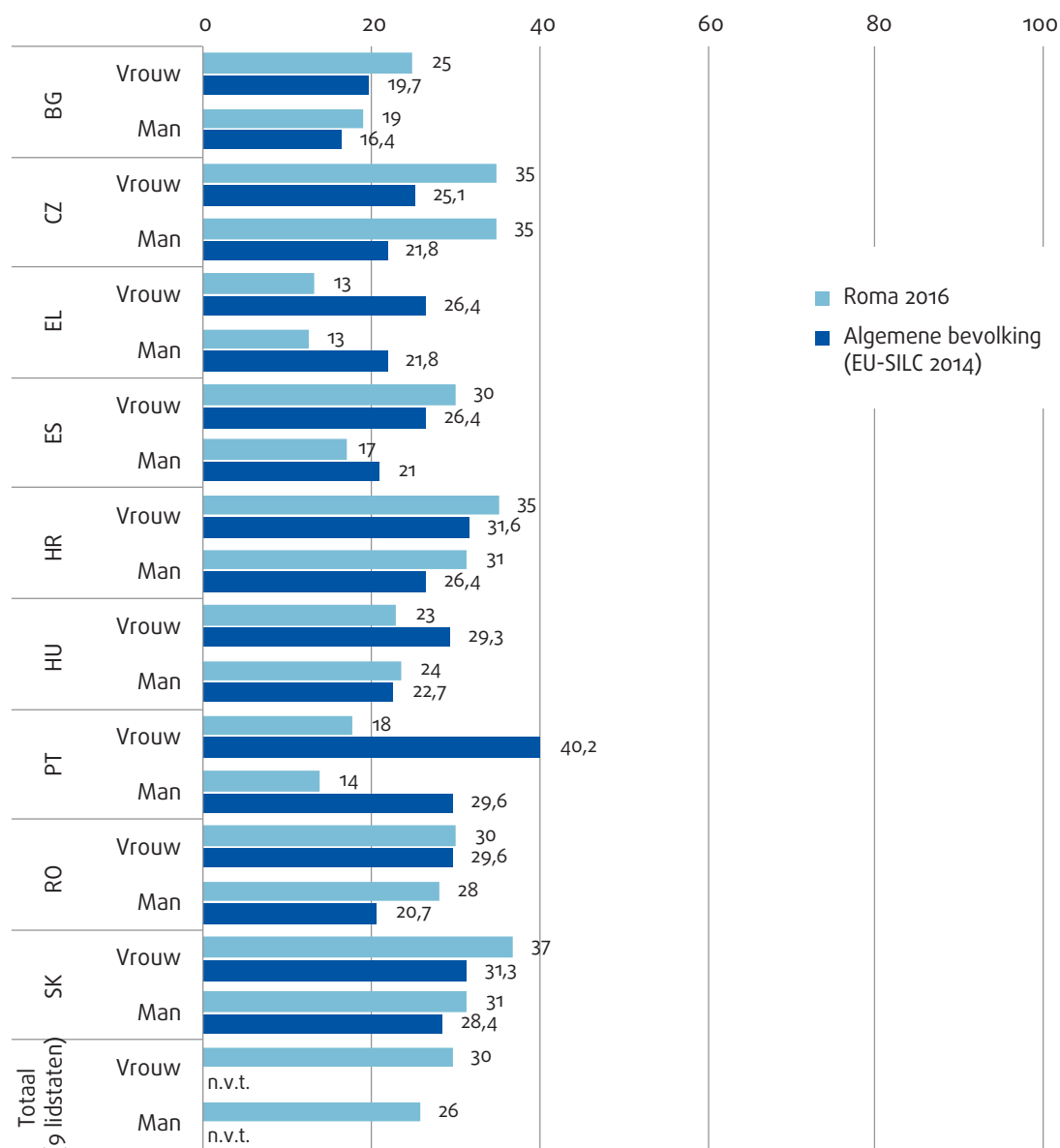
³⁸ Zie voor meer informatie de [OESO-webpagina](#) over statistieken over de gezondheidstoestand.

³⁹ De Roma-enquête van 2011 bevatte de vraag: „Bent u in [geënquêteerd land] op enige manier verzekerd tegen ziektekosten?“

enigszins in hun dagelijkse activiteiten belemmerd te worden vanwege een gezondheidsprobleem – een patroon dat ook onder de algemene bevolking kan worden waargenomen. Het grootste verschil tussen de ervaringen van vrouwen en mannen wordt waargenomen in Spanje, waar 17 % van de Romamannen aangeeft

in hun dagelijkse activiteiten belemmerd te worden en bijna een van de drie (30 %) vrouwen van mening is dat gezondheidsproblemen op de een of andere manier hun activiteiten belemmeren. In Griekenland, Hongarije en Tsjechië worden daarentegen weinig of geen verschillen tussen Romamannen en Romavrouwen waargenomen.

Figuur 15: Langdurige beperking van de activiteiten, Roma en algemene bevolking, per EU-lidstaat (%) ^{a, b, c}

Noot: n.v.t. Niet van toepassing.

- ^a Resultaten van EU-MIDIS II zijn gebaseerd op alle respondenten (n=7 909), met uitzondering van diegenen die weigerden te antwoorden; gewogen resultaten. Er is gebruik gemaakt van dezelfde definitie als voor de algemene bevolking.
- ^b Eurostat-cijfer 2014: [hlth_silc_o6], gedownload op 20 oktober 2016. In de databank van Eurostat hebben de gegevens voor activiteitsbeperkingen van mannen in Tsjechië het label „niet erg betrouwbaar“ gekregen.
- ^c Omvat respondenten die aangeven dat ze vanwege een gezondheidsprobleem de voorgaande zes maanden „ernstig“ of „enigszins, maar niet ernstig“ belemmerd zijn in hun dagelijkse activiteiten.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma; Eurostat, EU-SILC 2014, algemene bevolking

2.5. Huisvesting

Toegang tot huisvesting is een grondrecht. Het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (IVESCR) garandeert het recht op geschikte huisvesting. De richtlijn inzake gelijke behandeling ongeacht ras of etnische afstamming (2000/43/EG) biedt bescherming en garanties met betrekking tot een gelijke behandeling bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten, waaronder huisvesting. Toegang tot veilige huisvesting met essentiële voorzieningen is een van de belangrijkste voorwaarden voor sociale inclusie. Het Europees platform tegen armoede en sociale uitsluiting merkt in dit verband op: „[...] en uitsluiting op huisvestingsgebied vorm[t] een van de meest extreme vormen van armoede en deprivatie, [...] waardoor huishoudens niet alleen verstoken dreigen te raken van verwarming en verkoeling maar ook van warm water, licht en andere basisbehoeften”⁴⁰. Het bieden van betaalbare, geschikte en sociale huisvesting valt in de eerste plaats onder het beleid van nationale en regionale overheden. De aanbeveling van de Raad van 2013 roept de lidstaten op om doeltreffende maatregelen te nemen om ruimtelijke segregatie weg te nemen, niet-discriminerende toegang tot sociale huisvesting te bevorderen, en te zorgen voor toegang tot openbare voorzieningen en infrastructuur voor huisvesting overeenkomstig nationale wettelijke voorschriften⁴¹. In Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen 6 en 11 van de VN worden huisvestingsproblemen expliciet genoemd en sommige van de specifieke doelen van deze doelstellingen zijn bijzonder relevant voor de Roma⁴².

Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen en specifieke doelen van de VN

Doelstelling 6: Verzeker toegang tot water en sanitaire voorzieningen voor iedereen.

Doel 1. Tegen 2030 iedereen universele en billijke toegang tot veilig en betaalbaar drinkwater kunnen bieden.

Doel 2. Tegen 2030 iedereen toegang tot adequate en billijke sanitaire en hygiënische voorzieningen bieden en een einde maken aan ontlasten in het openbaar, met speciale aandacht voor de behoeften van vrouwen en meisjes en personen in kwetsbare situaties.

Doelstelling 11: Maak steden inclusief, veilig, veerkrachtig en duurzaam.

Doel 1. Tegen 2030 ervoor zorgen dat iedereen toegang heeft tot adequate, veilige en betaalbare woningen en basisvoorzieningen, en dat sloppenwijken worden opgeknapt.

⁴⁰ Europese Commissie (2010), blz. 5.

⁴¹ Zie aanbeveling van de Raad van 2013, blz. 4.

⁴² Zie [SDG-6](#) en [SDG-11](#).

2.5.1. Beschikbaarheid van ruimte

De aanwezigheid van voldoende persoonlijke ruimte in een woning is een belangrijke indicator voor de kwaliteit van de huisvesting. Eurostat meet de kwaliteit van de huisvesting en kijkt met name naar de mate van overbezetting, waarbij gemeten wordt over hoeveel ruimte het huishouden kan beschikken, waarbij rekening wordt gehouden met de grootte van het huishouden, de leeftijd van de personen in het huishouden en de gezinssituatie⁴³. De EU-SILC-enquête meet daarnaast ook het gemiddeld aantal kamers per persoon per eigendomssituatie en woningtype. Deze indicator kan vergeleken worden met de resultaten uit EU-MIDIS II over Romahuishoudens. Uit de resultaten blijkt dat een gebrek aan ruimte in Romahuishoudens nog steeds een probleem is, dat er mede voor zorgt dat huisvesting als zeer gebrekkig kan worden omschreven. De resultaten wijzen op aanzienlijke verschillen tussen de Roma en de algemene bevolking ([Figuur 16](#)).

In vergelijking met de Roma-enquête van 2011 is er met de indicator „beschikbaarheid van ruimte” in alle landen vooruitgang geboekt, vooral in Roemenië, Portugal en Spanje.

2.5.2. Toegang tot openbare voorzieningen en basisvoorzieningen in de woning

Gebrekkige huisvesting wordt beoordeeld aan de hand van verschillende indicatoren voor tekortkomingen op het gebied van huisvesting. Deze indicatoren zijn onder andere een gebrek aan elementaire sanitaire voorzieningen, zoals een bad, douche en doorspoeltoilet in de woning, en de algemene staat van de woning, zoals een lekkend dak, gebrek aan licht of rot in de muren of kozijnen.

Toegang tot elektriciteit is een belangrijke indicator voor sociale inclusie, aangezien het essentieel is voor dagelijkse activiteiten zoals schoonmaken en koken en als lichtbron, zodat kinderen hun huiswerk kunnen doen. De resultaten van EU-MIDIS II zijn enigszins beter dan de resultaten van de Roma-enquête van 2011. In Bulgarije, Hongarije, Spanje en Tsjechië leven bijna alle Roma in een huishouden met elektriciteit (97-98 %). Dit is het geval voor 88 % van de Roma in Portugal en 89 % van de Roma in Griekenland. In alle negen lidstaten bedraagt het percentage van de algemene bevolking dat toegang heeft tot elektriciteit, bijna 100 %.

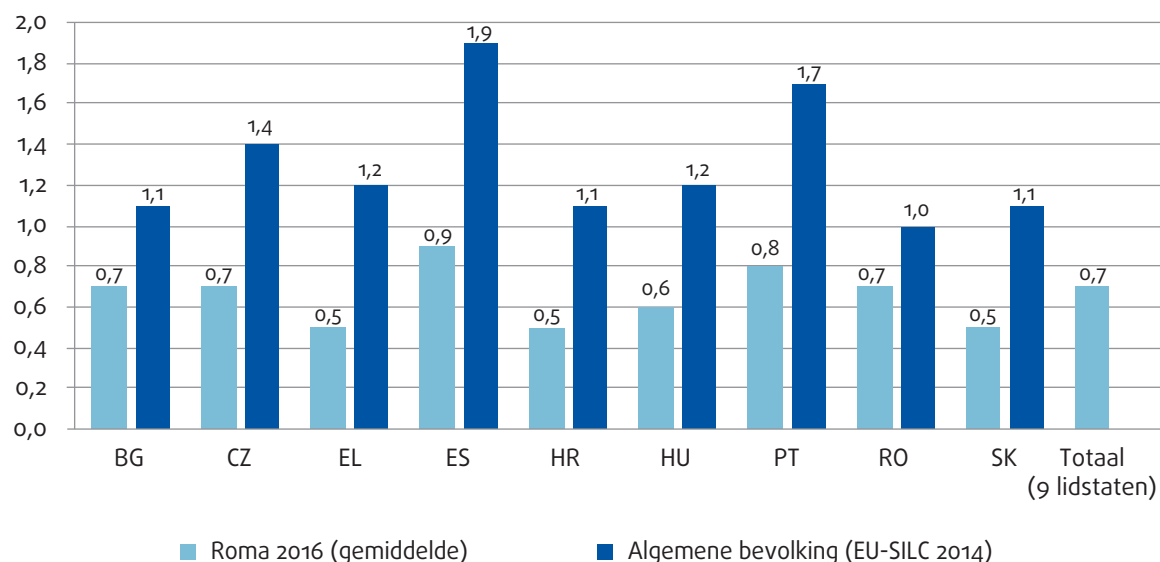
De situatie is echter slechter wat betreft de toegang tot schoon drinkwater via een aansluiting op een openbaar toegankelijke watervoorziening. Uit de resultaten van EU-MIDIS II blijkt dat, met uitzondering van Spanje en Tsjechië, het percentage Roma dat in een huishouden zonder leidingwater in de woning leeft, aanzienlijk

⁴³ Zie de [website](#) van de Commissie voor meer informatie over de statistieken van Eurostat over huisvesting.

hoger ligt dan het percentage van de algemene bevolking (Figuur 17). Dit percentage varieert van 9 % van de Roma in Griekenland tot 68 % van de Roma in Roemenië.

Vergeleken met de resultaten van de Roma-enquête van 2011 lijkt de situatie in Bulgarije, Griekenland, Roemenië en Slowakije te zijn verbeterd.

Figuur 16: Gemiddeld aantal kamers per persoon in het huishouden, Roma en algemene bevolking (gemiddelde) ^{a, b}, per EU-lidstaat

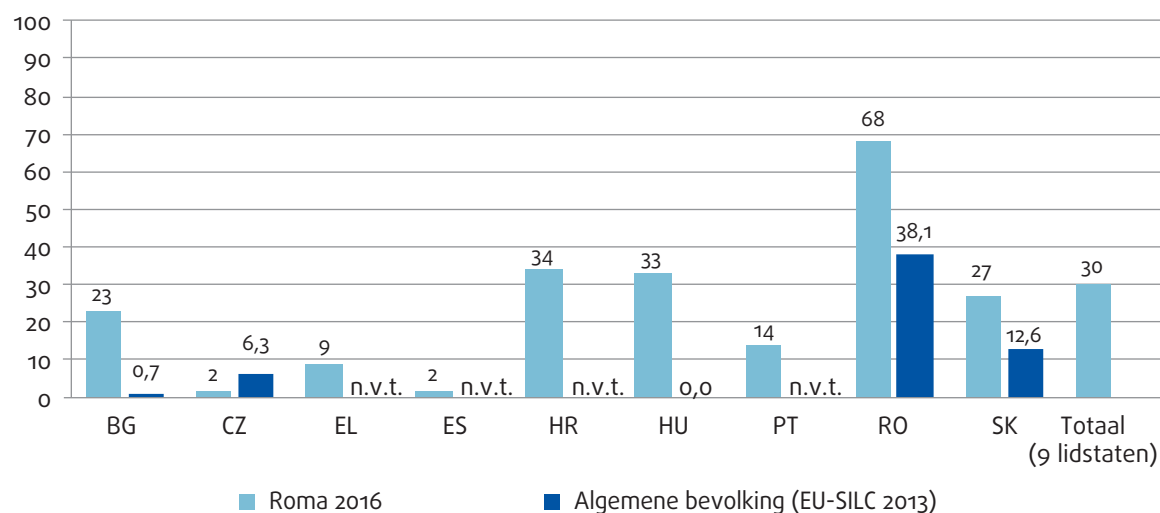

Noot: ^a Alle personen die in een Romahuishouden leven (n=33 648); gewogen resultaten.

^b Gebaseerd op het gemiddelde aantal kamers per persoon in het huishouden (exclusief keuken); voor de algemene bevolking gebaseerd op Eurostat, EU-SILC 2014, [ilc_lvho03, gedownload op 8 september 2016].

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma; Eurostat, EU-SILC 2014, algemene bevolking

Figuur 17: Roma die in een huishouden zonder leidingwater in de woning leven, vergeleken met de algemene bevolking, per EU-lidstaat (%) ^{a, b, c}

Noot: n.v.t. Niet van toepassing.

^a Van alle personen in Romahuishoudens (n=33 767); gewogen resultaten.

^b Gebaseerd op het percentage mensen dat in een Romahuishouden zonder leidingwater in de woning leeft; voor de algemene bevolking gebaseerd op Eurostat, EU-SILC 2013 (meest recent), „bevolking aangesloten op openbare watervoorziening“ [end_wat_pop], gedownload op 8 september 2016.

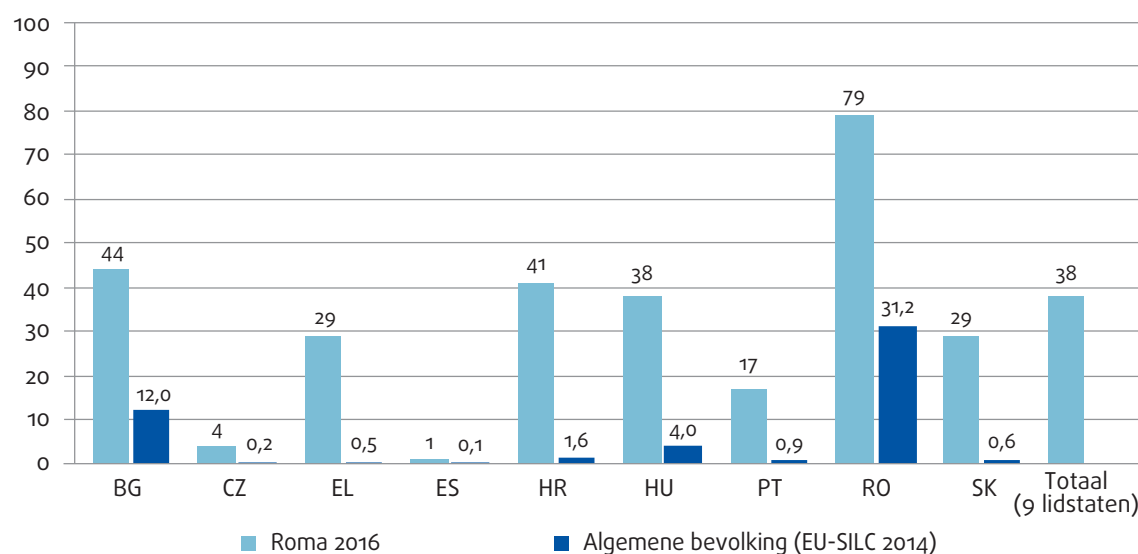
^c Niet voor alle landen zijn gegevens voor de algemene bevolking beschikbaar. Een gebrek aan toegang tot leidingwater wordt gezien als een uitzonderlijk fenomeen en er worden hierover slechts sporadisch relevante gegevens gepubliceerd in de EU.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma; Eurostat, EU-SILC 2013, algemene bevolking

In de negen lidstaten leven veel Roma in een huishouden zonder leidingwater in de woning. Het percentage Roma dat leeft in een huishouden zonder toilet en douche of badkamer in de woning is echter nog hoger. Dit percentage varieert van 17 % in Portugal tot 44 % in Bulgarije en 79 % in Roemenië. Romahuishoudens in Tsjechië (4 %) en Spanje (1 %) zijn het minst vaak verstoken van elementaire sanitaire voorzieningen. Volgens gegevens van Eurostat woont in zeven van de negen lidstaten – Griekenland,

Hongarije, Kroatië, Portugal, Slowakije, Spanje en Tsjechië – bijna de gehele algemene bevolking in een huishouden dat voorzien is van dit soort voorzieningen. Daarentegen heeft in Bulgarije en Roemenië respectievelijk 12 % en 31,2 % van de algemene bevolking ook geen toegang tot deze voorzieningen (Figuur 18). De situatie van de Roma is echter nog veel slechter. In vergelijking met 2011 werd in Bulgarije, Tsjechië, Roemenië en Slowakije een verbetering waargenomen.

Figuur 18: Roma die in woningen leven zonder toilet en douche of badkamer in de woning, vergeleken met de algemene bevolking, per EU-lidstaat (%)^{a, b}

Noot: ^a Van alle personen in Romahuishoudens (n=33 764); gewogen resultaten.

^b Gebaseerd op het percentage mensen dat „in een huishouden leeft waar geen toilet en douche of badkamer in de woning aanwezig is“. Voor de algemene bevolking – [ilc_mdhoos, gedownload op 8 september 2016].

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma; Eurostat, EU-SILC 2014, algemene bevolking

Alle indicatoren op het gebied van de kwaliteit van huisvesting in ogenschouw nemend, stellen we vast dat een aanzienlijk deel van de Roma in huishoudens zonder toegang tot openbare voorzieningen en basisvoorzieningen in de woning leeft. Hierdoor lopen ze het risico op zeer gebrekkige huisvesting. Het is interessant te zien dat bijna alle Romahuishoudens in Bulgarije en Hongarije elektriciteit hebben, maar dat in deze lidstaten minder Roma in een huishouden leven met toegang tot leidingwater en een toilet of badkamer in de woning.

2.5.3. Kwaliteit van huisvesting en directe omgeving

Vergeleken met de woningen van de algemene bevolking zijn er met Romawoningen vaker problemen met de kwaliteit. Het percentage personen dat aangeeft dat hun woning een lekkend dak, vochtige muren, vloeren of fundering, of rot in de kozijnen of in de vloer heeft, is het hoogst in Portugal, zowel voor de Roma als voor de algemene bevolking (Tabel 4). Licht in de woning is een

ander belangrijk aspect dat invloed heeft op de kwaliteit van leven. Bij deze indicator is de kloof tussen de Roma en de algemene bevolking nog groter. De Roma in Portugal, Slowakije, Hongarije en Kroatië geven het vaakst aan niet genoeg licht in hun woning te hebben.

In alle landen scoren de Roma op beide indicatoren voor de kwaliteit van huisvesting slechter dan de algemene bevolking.

Een groot deel van de Roma vindt vervuiling, afval en andere milieugerelateerde problemen – zoals rook, stof en onprettige geuren of vervuild water – een probleem, met name in Tsjechië en Portugal, waar respectievelijk 41 % en 36 % aangeeft dit een probleem te vinden. Dit is het geval voor bijna een derde van de Roma in Slowakije en Kroatië en voor meer dan een vierde van de Roma in Hongarije, Spanje, Bulgarije en Griekenland. Alleen in Roemenië is het percentage Roma dat in een vervuilde omgeving leeft, lager dan het percentage van de algemene bevolking (Tabel 5). Het beeld op het gebied van

Tabel 4: Roma die leven in een woning met een lekkend dak of vochtige muren of andere problemen met de structuur van de woning en in woningen die te donker zijn in vergelijking met de algemene bevolking, per EU-lidstaat (%) ^{a, b, c}

EU-lidstaat	Vindt woning te donker		Woont in een woning met een lekkend dak, vochtige muren, vloeren of fundering of rot in de kozijnen of in de vloer	
	Roma 2016	Algemene bevolking 2014	Roma 2016	Algemene bevolking 2014
BG	17	6,8	33	13,2
CZ	17	3,8	21	9,2
EL	18	6,6	37	13,7
ES	15	5,2	26	17,1
HR	23	5,5	43	11,7
HU	25	9,2	44	26,9
PT	39	9,7	66	32,8
RO	14	5,8	26	12,7
SK	27	3,2	38	7
Totaal (9 lidstaten)	20		32	

Noot: ^a Van alle personen in Romahuishoudens („Woont in ...”: n=33 632; „Vinden ...”: n=33 679); gewogen resultaten.

^b „Woont in ...” gebaseerd op „het deel van de totale bevolking dat leeft in een woning met een lekkend dak, vochtige muren, vloeren of fundering of rot in de kozijnen of in de vloer”. Voor de algemene bevolking, EU-SILC [ilc_mdhoo1, gedownload op 11 september 2016].

^c „Vindt ...” gebaseerd op „het deel van de totale bevolking dat hun woning te donker vindt”. Voor de algemene bevolking, EU-SILC-enquête [ilc_mdhoo4, gedownload op 11 september 2016].

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma; Eurostat, EU-SILC 2014, algemene bevolking

Tabel 5: Directe omgeving van de woning – Roma die leven in gebieden die te kampen hebben met vervuiling, misdaad, geweld en vandalisme in vergelijking met de algemene bevolking, per EU-lidstaat (%) ^{a, b, c}

EU-lidstaat	Vervuiling, afval of andere milieugerelateerde problemen		Misdad, geweld of vandalisme in de directe omgeving	
	Roma 2016	Algemene bevolking 2014	Roma 2016	Algemene bevolking 2014
BG	27	15,7	9	26,8
CZ	41	13,7	46	13,5
EL	28	23,2	22	16,1
ES	27	10,2	42	11,9
HR	31	5,7	22	2,5
HU	24	15	23	13,9
PT	36	13,7	11	11,6
RO	11	16,8	5	14,9
SK	33	12,2	33	8,7
Totaal (9 lidstaten)	25		23	

Noot: ^a Van alle personen in Romahuishoudens („Vervuiling ...”: n=33 370; „Misdad ...”: n=32 883); gewogen resultaten.

^b „Vervuiling” gebaseerd op „het deel van de totale bevolking dat in hun directe omgeving te maken heeft met vervuiling, afval of andere milieugerelateerde problemen zoals rook, stof, onprettige geuren of vervuild water”. Voor de algemene bevolking, EU-SILC-enquête [ilc_mddwoz, gedownload op 11 september 2016].

^c „Misdad, geweld en vandalisme” gebaseerd op het deel van de totale bevolking dat in hun directe omgeving te maken heeft met misdad, geweld en vandalisme. Voor de algemene bevolking, EU-SILC-enquête [ilc_mddwoz, gedownload op 20 september 2016].

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma; Eurostat, EU-SILC 2014, algemene bevolking

misdaad, geweld en vandalisme in de directe omgeving is diverser. Het hoogste percentage Roma dat aangeeft met dergelijke problemen te maken te hebben, woont in Tsjechië en Spanje (respectievelijk 46 % en 42 %). Daarentegen geeft slechts 9 % van de Roma in Bulgarije aan problemen met misdaad, geweld en vandalisme te hebben, terwijl 26,8 % van de algemene bevolking problemen van deze aard meldt.

2.6. Discriminatie en bewustzijn van rechten

Respect voor mensenrechten, ook van de rechten van personen die tot minderheidsgroepen behoren, is een fundamentele waarde die de basis vormt van alle Verdragen van de Europese Unie en voor de Unie zelf. Artikel 21 van het Handvest van de grondrechten van de EU verbiedt discriminatie op grond van ras of etnische afstamming. In Richtlijn 2000/43/EG van de Raad houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming wordt discriminatie op deze gronden verboden bij werkgelegenheid, onderwijs, sociale bescherming, sociale zekerheid en gezondheidszorg goederen en diensten, met inbegrip van huisvesting⁴⁴. Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 10 van de VN, erop gericht om de ongelijkheid in en tussen landen terug te dringen, pakt discriminatie aan in de context van ongelijkheid⁴⁵.

Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen en specifieke doelen van de VN

Doelstelling 10: Terugdringen van ongelijkheid in en tussen landen.

Doel 2. Tegen 2030 de sociale, economische en politieke integratie van iedereen bevorderen, ongeacht leeftijd, geslacht, beperkingen, etniciteit, huidskleur, afkomst, geloofsovertuiging of economische of andere status.

Doel 3. Zorgen voor gelijke kansen en terugdringen van ongelijkheid, onder andere door discriminerende wetgeving, beleid en praktijken te elimineren en passende wetgeving, beleid en acties op dit gebied te promoten.

2.6.1. Algemene prevalentie van discriminatie

De enquête heeft getracht de algemene prevalentie van discriminatie vast te stellen door te achterhalen hoeveel procent van de Roma-respondenten zich gediscrimineerd heeft gevoeld op grond van huidskleur, etnische afstamming en geloof of geloofsovertuiging. Respondenten die aangaven dat ze zich op minstens een van deze drie gronden gediscrimineerd hebben gevoeld, werd vervolgens gevraagd aan te geven of het incident in de voorgaande 12 maanden heeft plaatsgevonden. De enquête heeft in alle vervolgvragen gebruikgemaakt van de generieke term „Roma-achtergrond” als vervanging van de termen „etnische afstamming” en „huidskleur”.

Gemiddeld voelde 41 % van de Roma in de negen geënquêteerde EU-lidstaten zich minstens één keer in de afgelopen vijf jaar gediscrimineerd op grond van hun Roma-afkomst in ten minste één onderdeel van hun dagelijkse leven waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd, zoals zoeken naar werk, op het werk, huisvesting, gezondheid en onderwijs. Een van de vier Roma (26 %) geeft aan dat het laatste incident van discriminatie op grond van hun Roma-achtergrond in de 12 maanden voorafgaand aan de enquête heeft plaatsgevonden.

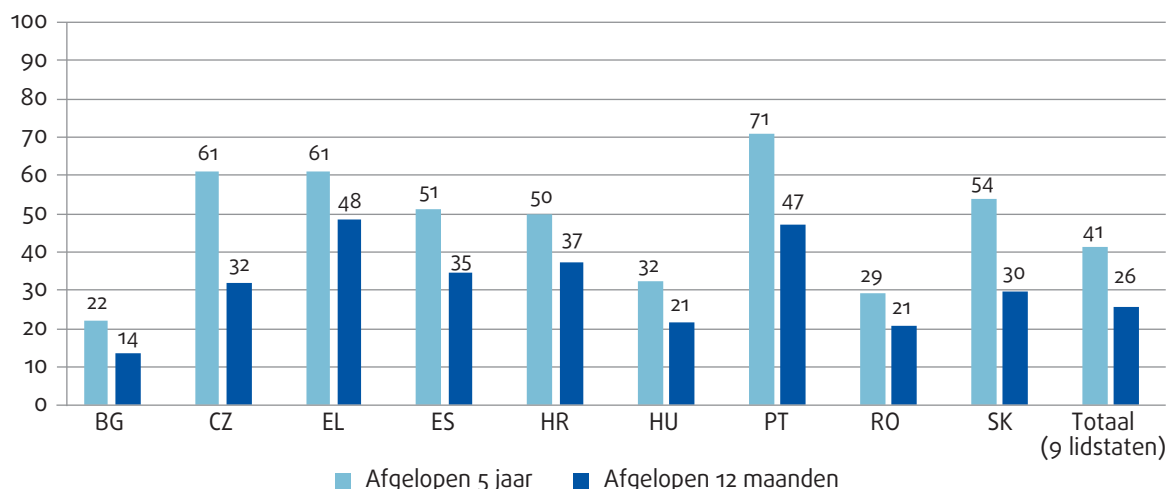
Tabel 6 toont de discriminatie op grond van etnische afstamming in de 12 maanden voorafgaand aan de enquête in verschillende onderdelen van het leven in de negen EU-lidstaten waar de Romabevolking is geënquêteerd. Over het algemeen voelden de meeste Roma zich gediscrimineerd op grond van hun Roma-achtergrond in hun contacten met openbare of particuliere diensten, zoals administratieve diensten, openbaar vervoer of als ze een winkel, restaurant of bar binnengaan (19 %) en als ze werk zoeken (16 %). Dit komt overeen met de resultaten van de twee voorgaande Roma-enquêtes, EU-MIDIS I en de Roma-enquête van 2011.

Het percentage Roma dat zich in de voorgaande 12 maanden gediscrimineerd heeft gevoeld tijdens het zoeken naar werk, is echter aanzienlijk lager dan het cijfer dat door EU-MIDIS I is gemeld (38 % in 2008, tegen 16 % in 2016). Dit kan wijzen op een verbetering van het steekproefontwerp van de enquête, maar ook op aanzienlijke dalingen van de gemelde percentages. Vergelijken met de resultaten van de Roma-enquête van 2011 kan er op dit gebied echter alleen een opvallende daling worden waargenomen in Bulgarije, Hongarije, Roemenië en Tsjechië; over het algemeen is er een daling van 8 procentpunten waargenomen. Tegelijkertijd is in Portugal de discriminatie van Roma tijdens het zoeken naar werk aanzienlijk toegenomen.

⁴⁴ Richtlijn rassengelijkheid, blz. 22-26.

⁴⁵ Zie SDG-10.

Figuur 19: Algemene prevalentie van discriminatie op grond van Roma-achtergrond in de afgelopen 5 jaar en de afgelopen 12 maanden, per EU-lidstaat (%)^{a, b, c}

Noot: ^a Van alle Roma-respondenten die risico lopen gediscrimineerd te worden op grond van hun Roma-achtergrond in ten minste een van de onderdelen van hun dagelijks leven, waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd („de afgelopen 5 jaar”: n=7 745; „de afgelopen 12 maanden”: n=7 875); gewogen resultaten.

^b Onderdelen van het dagelijks leven, waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd: zoeken naar werk, op het werk, onderwijs (zelf of als ouder), gezondheid, huisvesting en andere openbare of particuliere diensten (overheidsinstanties, restaurants of bars, openbaar vervoer, winkels).

^c Wat betreft ervaringen met discriminatie bij de „toegang tot gezondheidszorg” werd alleen gevraagd naar ervaringen in de voorgaande 12 maanden, wat de verschillende omvang van de twee steekproeven (n) voor de twee referentieperiodes verklaart.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

Tabel 6: Discriminatie op grond van Roma-achtergrond in de afgelopen 12 maanden in verschillende onderdelen van het leven, per EU-lidstaat (%)^d

EU-lidstaat	Zoeken naar werk ^a	Op het werk ^a	Onderwijs (zelf of als ouder) ^a	Huisvesting ^a	Andere openbare/particuliere diensten ^{a, c}	Gezondheid ^a	Totaal ^b
BG	7	3	(4)	(3)	10	(3)	14
CZ	28	6	9	25	17	8	32
EL	24	10	(10)	(1)	43	20	48
ES	13	5	7	14	30	7	35
HR	29	(9)	15	(29)	27	10	37
HU	13	4	9	(8)	15	4	21
PT	47	11	(2)	(5)	38	5	47
RO	10	6	4	(6)	17	12	21
SK	22	5	7	(8)	23	11	30
Totaal (9 lidstaten)	16	5	7	12	19	8	26

Noot: ^a Van alle Roma-respondenten die het risico lopen gediscrimineerd te worden op grond van hun Roma-achtergrond in het betrokken onderdeel van het leven, tijdens de afgelopen 12 maanden; gewogen resultaten.

^b Van alle Roma-respondenten die het risico lopen gediscrimineerd te worden in ten minste een van de onderdelen van het dagelijks leven, waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd, tijdens de afgelopen 12 maanden (n=7 875); gewogen resultaten.

^c Onder „andere openbare/particuliere diensten” vallen onder andere: nachtclubs, bars, restaurants, hotels, administratieve of openbare diensten, openbaar vervoer en winkels.

^d Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van minder dan 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

Tabel 7 geeft een overzicht van discriminatie op grond van Roma-achtergrond in de verschillende aspecten van het leven over een periode van 5 jaar. Vergeleken met de cijfers over een periode van 12 maanden vertonen de discriminatiecijfers over 5 jaar praktisch in alle aspecten dezelfde patronen, met uitzonderingen van „toegang tot huisvesting”. Dit is geen aspect van het leven waar

regelmatig actie wordt ondernomen en daarom is de referentieperiode van 5 jaar relevanter. De resultaten op basis van de afgelopen 5 jaar wijzen uit dat in deze periode discriminatie bij de toegang tot huisvesting (41 %) even hoog is als discriminatie „tijdens het zoeken naar werk” (40 %).

Tabel 7: Discriminatie op grond van Roma-achtergrond in de afgelopen 5 jaar in verschillende aspecten van het leven, per EU-lidstaat (%)^d

EU-lidstaat	Zoeken naar werk ^a	Op het werk ^a	Onderwijs (zelf of als ouder) ^a	Huisvesting ^a	Andere openbare/particuliere diensten ^{a, c}	Totaal ^b
BG	21	11	6	(14)	11	22
CZ	61	17	19	65	40	61
EL	63	38	20	44	52	61
ES	34	23	15	45	37	51
HR	50	17	22	53	32	49
HU	33	11	15	22	18	32
PT	76	40	13	75	45	71
RO	34	19	10	(13)	21	29
SK	53	18	16	30	44	54
Totaal (9 lidstaten)	40	17	14	41	28	41

Noot: ^a Van alle Roma-respondenten die het risico lopen gediscrimineerd te worden op grond van hun Roma-achtergrond in het betrokken aspect van het leven, tijdens de afgelopen 5 jaar; gewogen resultaten.

^b Van alle Roma-respondenten die het risico lopen gediscrimineerd te worden in ten minste een van de aspecten van het dagelijks leven, waarnaar tijdens de enquête werd gevraagd (met uitzondering van toegang tot gezondheidszorg), in de afgelopen 5 jaar (n=7 745); gewogen resultaten.

^c Onder „andere openbare/particuliere diensten” vallen onder andere: nachtclubs, bars, restaurants, hotels, administratieve of openbare diensten, openbaar vervoer en winkels.

^d Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van minder dan 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

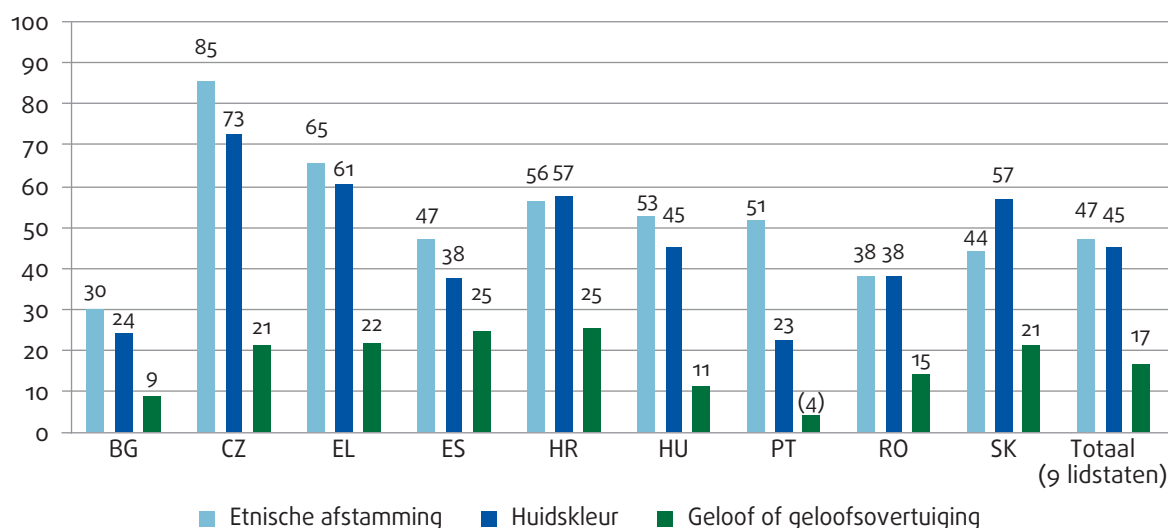
Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

2.6.2. Perceptie van de omvang van discriminatie op grond van etnische afstamming

Respondenten werd gevraagd aan te geven op welke schaal discriminatie op grond van huidskleur, etnische afstamming of geloofsovertuiging in hun landen voorkomt. Het percentage Roma dat zich gediscrimineerd voelt, is enigszins lager dan het percentage Roma dat

denkt dat discriminatie op grond van etnische afstamming of huidskleur veel voorkomt in hun samenleving. Deze bevinding is een afspiegeling van het feit dat respondenten niet alleen hun eigen ervaringen in ogenschouw nemen, maar ook die van hun familieleden of vrienden. Bijna de helft van de Roma denkt dat discriminatie op grond van etnische afstamming of huidskleur relatief vaak of zeer vaak voorkomt in hun land (Figuur 20).

Figuur 20: Roma die denken dat discriminatie op grond van etnische afstamming of huidskleur of geloofsovertuiging relatief vaak of zeer vaak voorkomt in hun land, per EU-lidstaat (%)^{a, b, c, d}

Noot: ^a Van alle Roma-respondenten (n=7 947); gewogen resultaten.

^b Enquêtevraag: „Kunt u voor elk van de volgende vormen van discriminatie aangeven of deze volgens u zeer zeldzaam is, relatief zeldzaam is, relatief veel voorkomt of zeer veel voorkomt in [LAND]: discriminatie op grond van etnische afstamming, huidskleur, geloof of geloofsovertuiging?“

^c Bij deze analyse zijn de categorieën „komt zeer veel voor“ en „komt relatief veel voor“ samengevoegd.

^d Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van minder dan 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

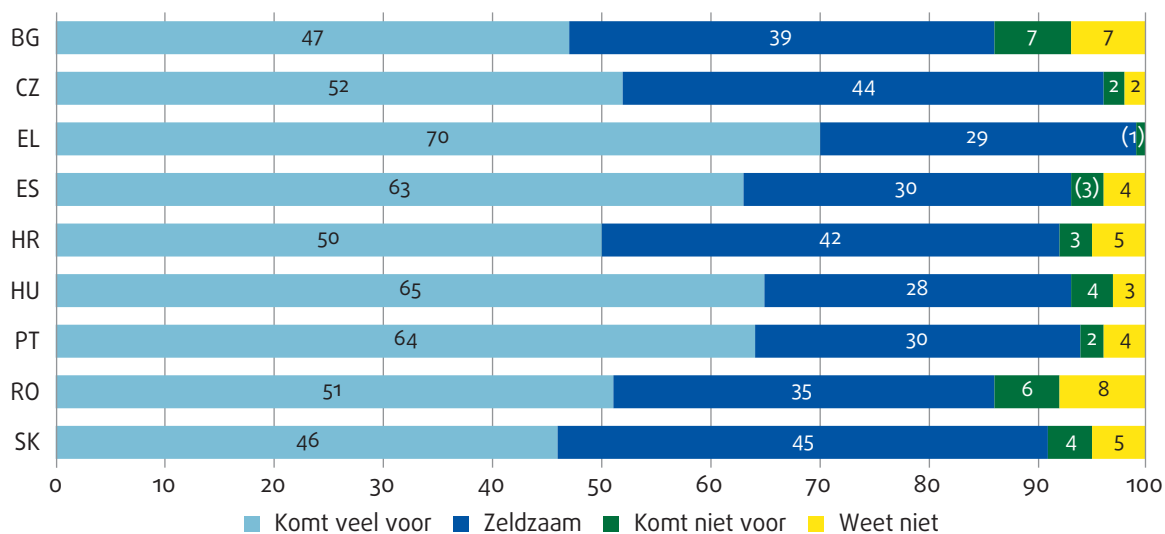
Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

Uit de resultaten van de Speciale Eurobarometer 437 (2015) over discriminatie in de EU (Figuur 21) blijkt dat gemiddeld ook een groot deel van de bevolking van de negen EU-lidstaten vindt dat discriminatie op grond van etnische afstamming relatief veel of zeer veel voorkomt in hun land⁴⁶. Er bestaan echter opvallende verschillen tussen de gemiddelde perceptie van de Roma en die van de algemene bevolking. Het percentage mensen dat denkt dat discriminatie op grond

van etnische afstamming veel voorkomt in hun land is in alle geënquêteerde landen, met uitzondering van Kroatië en Tsjechië, hoger onder de algemene bevolking (Figuur 21) dan onder de Roma (Figuur 20). In Tsjechië denkt 52 % van de algemene bevolking dat discriminatie op grond van etnische afstamming veel voorkomt, tegen 85 % van de Roma. In Kroatië is dit verschil niet zo uitgesproken: 56 % van de Roma versus 50 % van de algemene bevolking.

⁴⁶ Het gemiddelde voor de EU-28 bedraagt 64 % voor discriminatie op grond van etnische afstamming en 50 % voor discriminatie op grond van godsdienst of geloofsovertuiging. Zie Europese Commissie (2015), blz. 14.

Figuur 21: Omvang van discriminatie op grond van etnische afstamming in de ogen van de algemene bevolking van de negen EU-lidstaten (Speciale Eurobarometer 437), per land (%)^{a, b, c}

Noot: ^a Vraag in Eurobarometer: „Kunt u voor elk van de volgende vormen van discriminatie aangeven of deze volgens u zeer veel voorkomt, relatief veel voorkomt, relatief zeldzaam is of zeer zeldzaam is in [ONS LAND]: discriminatie op grond van etnische afstamming?“
^b De antwoordcategorieën „komt veel voor“ en „komt relatief veel voor“, alsook „is zeer zeldzaam“ en „is relatief zeldzaam“ zijn samengevoegd en worden respectievelijk weergegeven als „komt veel voor“ en „zeldzaam“.
^c Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van minder dan 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

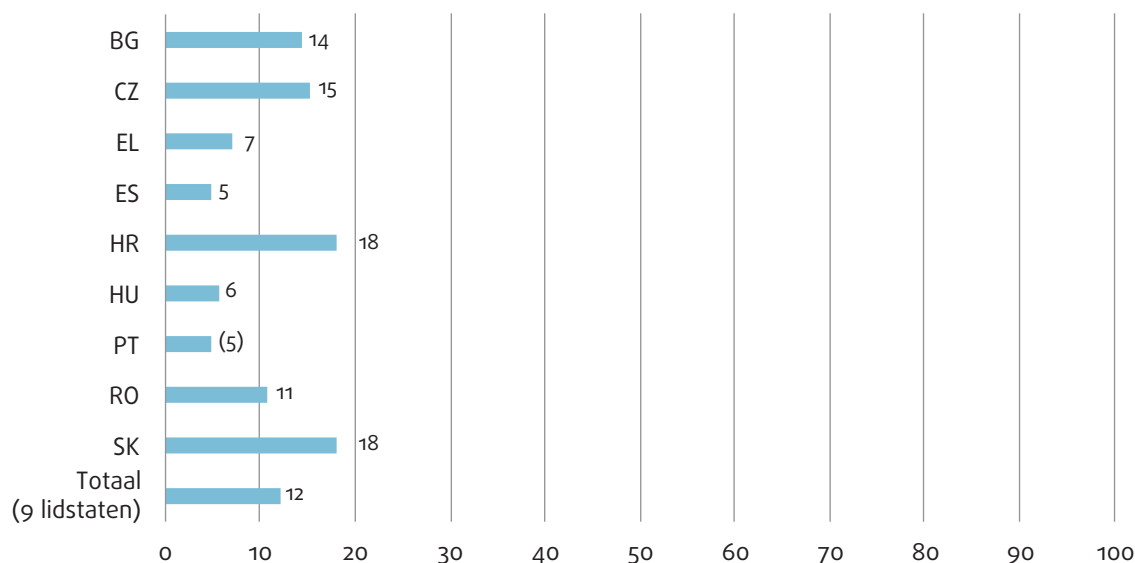
Bron: Europese Commissie, Speciale Eurobarometer 437 „Discriminatie in de EU in 2015“

2.6.3. Aangifte van gevallen van discriminatie

Uit de resultaten van de enquête blijkt dat het onder Roma nog steeds gebruikelijk is om geen aangifte van discriminatie te doen. Gemiddeld heeft slechts 12 % van de respondenten die zich in de voorgaande 12 maanden minstens één keer gediscrimineerd heeft gevoeld op grond van hun Roma-achtergrond, het laatste voorval bij een autoriteit gemeld of een klacht ingediend

(Figuur 22). De lage aangiftecijfers – bijvoorbeeld 7 % in Griekenland – moeten echter worden afgezet tegen de hoge discriminatiecijfers op grond van etnische afstamming. Dit laatste cijfer bedraagt in Griekenland 48 %. Vergeleken met de resultaten van EU-MIDIS I – waar 21 % van de geënquêteerde Roma in zeven EU-lidstaten aangaf het laatste geval van discriminatie bij een autoriteit gemeld te hebben – kan er geen vooruitgang worden waargenomen wat betreft het melden van discriminatie of het indienen van een klacht.

Figuur 22: Roma die melding hebben gemaakt van of een klacht hebben ingediend over het laatste geval van discriminatie op grond van hun Roma-achtergrond, per EU-lidstaat (%)^{a, b, c}

Noot: ^a Van alle Romarespondenten die aangaven dat het laatste voorval van discriminatie op grond van huidskleur of etnische afstamming in de afgelopen 12 maanden heeft plaatsgevonden (n=3 730); gewogen resultaten.

^b Vraag: „Hebt u de LAATSTE KEER dat u zich gediscrimineerd hebt gevoeld op grond van uw Roma-achtergrond aangifte gedaan of een klacht over het incident ingediend?“

^c Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van minder dan 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

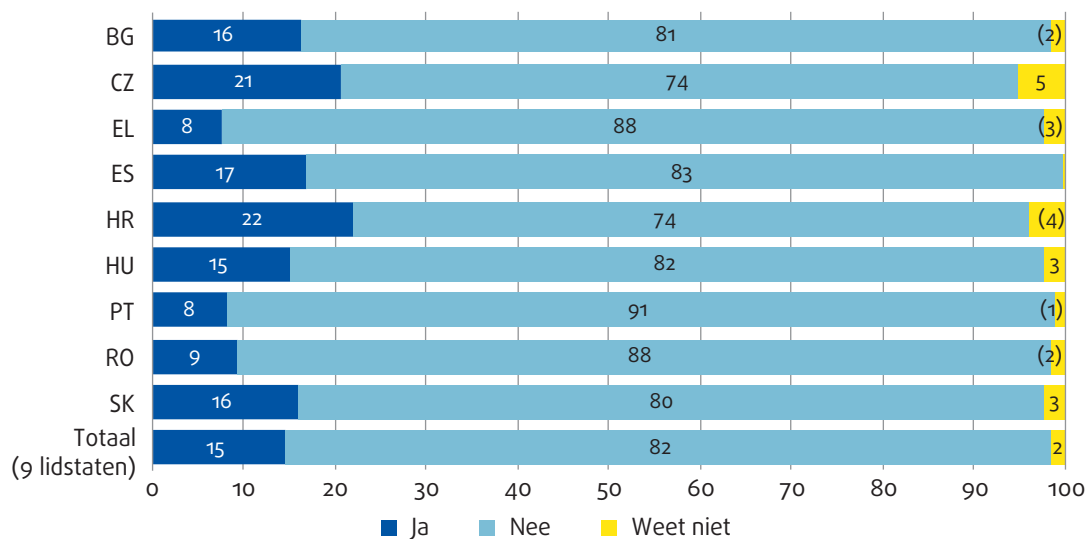
2.6.4. Bekendheid met hulporganisaties, organen voor de bevordering van gelijke behandeling, wetten en campagnes ter bestrijding van discriminatie

De mate van bekendheid met organisaties die hulp en advies bieden in het geval van discriminatie, is onderzocht door respondenten te vragen of ze één of meer van de vooraf geselecteerde organen voor de bevordering van gelijke behandeling kenden. Daarnaast hebben respondenten een algemene vraag gekregen over hun bekendheid met organisaties die hulp en advies bieden aan mensen die gediscrimineerd zijn, ongeacht de grond waarop.

Net als bij EU-MIDIS I waren ook nu de meeste respondenten (82 %) niet op de hoogte van het bestaan van een dergelijke organisatie in hun land (Figuur 23). In Griekenland, Portugal en Roemenië wist bijna niemand van de geënquêteerde Roma dat er een hulpdienst of -organisatie bestaat, wat de lage aangiftecijfers zou kunnen verklaren. Als ze een naam van een organisatie of een orgaan voor de bevordering van gelijke behandeling gepresenteerd krijgen, geeft 29 % van de Romarespondenten aan de organisatie te kennen. De resultaten verschillen echter per land.

Gemiddeld weet 36 % van de Romarespondenten dat er een wet bestaat die discriminatie op grond van huidskleur, etnische afstamming of geloof verbiedt (Figuur 24), terwijl ongeveer een derde (35 %) zegt dat een dergelijke wet niet bestaat en 27 % niet weet of een dergelijke wet bestaat. De resultaten verschillen echter aanzienlijk per land, waarbij in Portugal de laagste cijfers worden gemeld.

Figuur 23: Bekendheid van Roma met organisaties die hulp of advies bieden aan slachtoffers van discriminatie (ongeacht de grond waarop gediscrimineerd is), per EU-lidstaat (%)^{a, b, c}

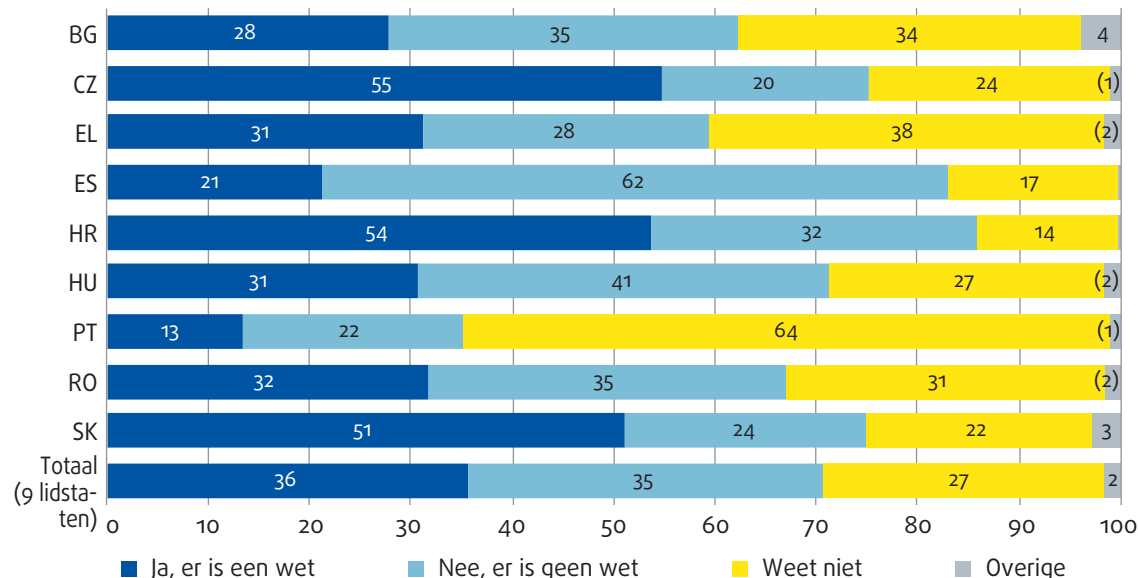
Noot: ^a Van alle Romarespondenten (n=7 947); gewogen resultaten.

^b Enquêtevraag: „Kent u een organisatie in [LAND] die ondersteuning of advies biedt aan mensen die om welke reden dan ook worden gediscrimineerd?“

^c Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van minder dan 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

Figuur 24: Bekendheid van Roma met wetgeving ter bestrijding van discriminatie op grond van huidskleur, etnische afstamming of geloof, per EU-lidstaat (%)^{a, b, c}

Noot: ^a Van alle Romarespondenten (n=7 947); gewogen resultaten.

^b Vraag: „Is er voor zover u weet een wet in [LAND] die discriminatie op grond van huidskleur, etnische afstamming of geloof verbiedt?“

^c Resultaten gebaseerd op een beperkt aantal antwoorden zijn statistisch minder betrouwbaar. Daarom worden resultaten op basis van minder dan 20 tot 49 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep of op basis van cellen met minder dan 20 ongewogen waarnemingen tussen haakjes weergegeven. Resultaten op basis van minder dan 20 ongewogen waarnemingen in het totaal van een groep worden niet gepubliceerd.

Bron: FRA, EU-MIDIS II 2016, Roma

De enquête in een notendop

De in dit verslag gepresenteerde bevindingen zijn gebaseerd op een enquête onder Roma in negen EU-lidstaten. De enquête onder Roma maakte deel uit van de EU-MIDIS II-enquête van het FRA, in het kader waarvan gegevens werden verzameld over de ervaringen en meningen van migranten en etnische minderheden in alle 28 lidstaten van de EU. De methodologie van EU-MIDIS II bouwt voort op de ervaring die tijdens de uitvoering van de eerste enquête onder migranten en etnische minderheden van het FRA uit 2008 (EU-MIDIS I) en de Roma-enquête van 2011 is opgedaan. Vergeleken met de eerdere enquêtes is het aantal vragen in EU-MIDIS II uitgebreid en dankzij de inzet van geavanceerde steekproefbenaderingen is de dekking van de doelgroepen van de enquête verbeterd.

Selectiecriteria

Omdat administratieve gegevensbronnen geen relevante informatie bevatten op basis waarvan respondenten geselecteerd konden worden, is door middel van zelfidentificatie vastgesteld of de respondenten in aanmerking kwamen om aan EU-MIDIS II deel te nemen. Deze aanpak is ook gevolgd bij EU-MIDIS I en de Roma-enquête van 2011. Tijdens de vraaggesprekken voor de steekproef onder Roma stelde de enquêteur na het benaderen van een huishouden en introduceren van de enquête een controlevraag („Woont er in dit huishouden iemand van 16 jaar of ouder die Roma is?“) om vast te stellen of de personen in het huishouden Roma zijn en derhalve voor de enquête in aanmerking komen. In sommige landen is de term „Roma“ vervangen door een kaart met daarop alle relevante termen die doorgaans in het land gebruikt worden en onder de overkoepelende term „Roma“ vallen, zoals deze in deze enquête wordt gehanteerd.

In Romahuishoudens is telkens één persoon geënquêteerd, waarbij ook enkele vragen zijn gesteld over de situatie van alle individuele leden van het huishouden. In het kader van de EU-MIDIS II-enquête is informatie verzameld over 7 947 Romahuishoudens, die in totaal 33 785 personen omvatten. Afhankelijk van het soort analyse (op het niveau van de respondent of op het niveau van het huishouden) zijn de in dit verslag gepresenteerde resultaten gebaseerd op de ervaringen van de 7 947 respondenten (één per huishouden) of van 33 785 personen (alle personen die in Romahuishoudens leven). Het aantal respondenten dat is gebruikt als basis voor de gepresenteerde resultaten wordt onder iedere tabel of ieder figuur weergegeven.

Uitvoering van gegevensverzameling

Ipsos MORI, een groot internationaal enquêtebureau in het Verenigd Koninkrijk, heeft het veldwerk voor EU-MIDIS II uitgevoerd, onder toezicht van personeel van het FRA, dat heeft gecontroleerd of de strenge procedures voor kwaliteitscontrole zijn gevolgd. Personeel van het FRA heeft deelgenomen aan cursussen voor de enquêteurs en heeft toezicht gehouden op activiteiten met betrekking tot het verzamelen van gegevens.

In het kader van EU-MIDIS II is gebruik gemaakt van CAPI (Computer Assisted Personal Interview) als belangrijkste manier om interviews af te nemen. Dit houdt in dat enquêteurs persoonlijke vraaggesprekken voeren met behulp van een vragenlijst op een computer. De Engelse hoofdversie van de enquête is vertaald naar de negen officiële talen van de landen waar enquêtes met Roma zijn afgenomen. De vraaggesprekken met de Romarespondenten duurden gemiddeld 43 minuten.

Steekproef

De EU-MIDIS II-enquête beoogde om in alle negen landen waar enquêtes met Roma zijn afgenomen een waarschijnlijkheidssteekproef van Roma te realiseren. In alle negen landen zijn de Romahuishoudens geselecteerd met behulp van aselecte steekproeftechnieken: vanwege het ontbreken van lijsten met personen of adressen hebben de enquêteurs in willekeurig geselecteerde gebieden vooraf vastgestelde instructies gevolgd om ieder n^e huishouden te benaderen. Hierbij is het principe van een in fasen uitgevoerde groepswijze steekproefname gehanteerd, waarbij als eerste stap op het laagst mogelijke regionale niveau bevolkingsgegevens werden verzameld (bijvoorbeeld gegevens uit volkstellingen of andere bronnen). Deze informatie is vervolgens gebruikt om het steekproefkader samen te stellen, een lijst van gebieden waar een steekproef moet worden uitgevoerd. Deze worden ook wel „primaire steekproefeenheden“ (PSE's) genoemd. In Spanje, Portugal en Griekenland is gebruikgemaakt van de deskundigheid van lokale Roma-ngo's en de steekproefkaders van de Romaproefenquête van 2011 om de primaire steekproefeenheden en concentraties Roma in de gebieden vast te stellen. Primaire steekproefeenheden zijn geselecteerd op basis van waarschijnlijkheid evenredig aan de grootte van de doelpopulatie binnen categorieën. De selectie van primaire steekproefeenheden is verder gestratificeerd per regio en stedelijk gebied, om te zorgen dat de enquête

verschillende delen van het land, alsmede landelijke en stedelijke gebieden bestrijkt. Om het gebruik van middelen te optimaliseren, zijn in sommige landen in primaire steekproefeenheden met een hoge dichtheid/concentratie meer steekproeven uitgevoerd en zijn gebieden met een lage dichtheid uitgesloten van de enquête, wanneer het opnemen van dergelijke gebieden erg kostbaar was, maar weinig invloed op de algehele resultaten hadden.

In de negen landen waar vraaggesprekken met Roma zijn gehouden, zijn administratieve eenheden met een dichtheid van de Romabevolking onder een bepaalde, speciaal voor het land vastgestelde drempel uitgesloten van het steekproefkader, bijvoorbeeld wanneer administratieve eenheden minder dan een bepaald aantal Romahuishoudens bevatten (van 15 in Hongarije tot 200 in Spanje) of wanneer de dichtheid van Roma onder een overeengekomen drempel lag (5-10 % van de totale bevolking in het gebied, afhankelijk van het land). De drempels zijn overeengekomen met het enquêtebureau en hingen af van de totale omvang van de PSE's. Door de gebieden met de laagste dichtheid van Roma uit te sluiten, is de dekking van alle Roma die in de negen betrokken EU-lidstaten wonen, enigszins afgenomen, wat heeft geleid tot een dekking van tussen de 60 % en 80 % in de landen waar vraaggesprekken met Roma zijn gehouden. Om de effectiviteit van de steekproef te vergroten in gebieden waar naar schatting minder dan 25 % Roma leven, is in Bulgarije, Hongarije en Roemenië adaptieve cluster sampling toegepast. Adaptieve cluster sampling maakt het mogelijk om in de buurt van huishoudens die in aanmerking komen, te zoeken naar nabijgelegen adressen om zo meer huishoudens te vinden die in aanmerking komen⁴⁷. Ongeacht de methode die voor de steekproef van huishoudens is toegepast, is er in ieder huishouden willekeurig één respondent geselecteerd.

Weging

Tijdens het analyseren van de resultaten van de enquête zijn de gegevens gewogen om rekening te houden met de selectie- en responswaarschijnlijkheid van ieder huishouden en afzonderlijke persoon op basis van het gefaseerde steekproefontwerp. Dit was ook nodig voor een correcte berekening van de resultaten voor ongelijke selectiewaarschijnlijkheden, die zijn gebruikt om de doeltreffendheid van de gegevensverzameling te verhogen (in sommige landen zijn in gebieden met een hogere dichtheid meer steekproeven uitgevoerd). De gewichten houden ook rekening met de verschillende (geschatte) omvang van de Romabevolking in ieder land. Omdat de omvang van de steekproef niet in ieder land evenredig is met de omvang van de Romabevolking, hebben landen met een grotere Romabevolking een

hogere gewicht gekregen. Hierdoor kunnen samengevoegde statistieken worden berekend voor verschillende combinaties van landen.

Omvang van de Romasteekproeven

De omvang van de steekproeven voor ieder van de negen landen waar vraaggesprekken met Roma zijn gehouden, is gebaseerd op het geschatte aantal Roma dat in ieder land leeft. Er zijn in totaal 7 947 vraaggesprekken met Romarespondenten gehouden in de negen EU-lidstaten, variërend van 508 gesprekken in Griekenland tot 1 408 in Roemenië, zoals te zien is in [Tabel 8](#). In totaal zijn 35 400 adressen benaderd om tot een steekproef van 7 947 gesprekken te komen, inclusief ongeldige en niet in aanmerking komende adressen.

Tabel 8: Aantal Roma en huishoudens dat in het kader van EU-MIDIS II is geïnterviewd, per EU-lidstaat

EU-lidstaat	Huishoudens/ geselecteerde respondenten	Personen in Ro- mahuishoudens
Bulgarije	1 078	4 278
Kroatië	538	2 800
Tsjechische Republiek	817	3 245
Griekenland	508	2 719
Hongarije	1 171	4 941
Portugal	553	1 992
Roemenië	1 408	5 764
Slowakije	1 098	4 987
Spanje	776	3 059
Totaal (9 lidstaten)	7 947	33 785

Vergelijkbaarheid van verschillende enquêtes

Tot op heden zijn er drie enquêtes gehouden – EU-MIDIS I (2008), de Roma-enquête (2011) en EU-MIDIS II (2016) – die gegevens over Roma hebben verzameld in zes EU-lidstaten: Bulgarije, Griekenland, Hongarije, Roemenië, Slowakije en Tsjechië. Tijdens de Roma-enquête van 2011 en EU-MIDIS II werden daarnaast ook gegevens verzameld over de Roma in Portugal en Spanje. In de Roma-enquête van 2011 werden geen gegevens verzameld over Roma in Kroatië.

Waar EU-MIDIS I vooral gericht was op de ervaringen van respondenten met discriminatie, als slachtoffer

⁴⁷ Zie Verma Vijay (2014) voor een beschrijving van deze methode.

van misdrijven, met aanhoudingen door de politie en op het bewustzijn van hun rechten, zijn tijdens de Roma-enquête van 2011 bredere vragen gesteld over verschillende aspecten van het dagelijkse leven van de respondenten. De drie enquêtes hebben dus allemaal gegevens verzameld over kwesties zoals discriminatie en bewustzijn van rechten. Gegevens over armoede, opleidingsniveau en huisvesting zijn daarentegen alleen verzameld tijdens de Roma-enquête van 2011 en de EU-MIDIS II-enquête. In sommige gevallen verschilt de formulering van de vragen in de enquêtes, wat de vergelijkbaarheid van de resultaten kan beperken.

Bij de uitvoering van EU-MIDIS I, de Roma-enquête van 2011 en EU-MIDIS II is dezelfde methode gevolgd, te weten een gefaseerde selectie van respondenten. Om de steekproefbenadering te optimaliseren is voor de EU-MIDIS II-enquête de in 2011 toegepaste methode verder ontwikkeld. Ondanks de min of meer gelijke methodologische benaderingen die in de enquêtes zijn gehanteerd, moet er bij het vergelijken van de resultaten toch rekening worden gehouden met enkele beperkingen.

Bij de EU-MIDIS II-enquête zijn de methoden voor de steekproef en de weging, die origineel voor de Roma-enquête van 2011 waren ontwikkeld, verder verbeterd. Hierdoor zouden de resultaten van de EU-MIDIS II-enquête moeten worden beschouwd als een nauwkeurigere afspiegeling van de situatie en ervaringen van de Roma in de landen die in het kader van de twee enquêtes onderzocht zijn. De Roma zijn een voorbeeld van een „moeilijk bereikbare” groep voor enquêtes. Dit betekent dat het in vergelijking met enquêtes onder de algemene bevolking veel moeilijker is om tot een representatieve steekproef te komen. De volgende punten kunnen de vergelijkbaarheid van de twee enquêtes beïnvloeden.

Bij de EU-MIDIS II-enquête van 2016 zijn de gegevens aangepast om rekening te houden met ongelijke selectiewaarschijnlijkheden en de gefaseerde steekproef. Op de resultaten van de enquête van 2011 is geen weging toegepast (zie informatie over weging). Dit betekent dat ook als de steekproef in een land gelijk is, de gegevens van 2016 nauwkeurigere resultaten opleveren.

Geografische dekking

De geografische dekking van regio's op NUTS⁴⁸-niveau was gelijk in zeven van de acht landen waar zowel in het kader van de EU-MIDIS II-enquête als de Roma-enquête van 2011 gegevens over de Roma werden verzameld. Alleen in Griekenland was de steekproef in de Roma-enquête van 2011 over meer geografische gebieden verdeeld dan tijdens de EU-MIDIS II-enquête.

Verschillen tussen steekproeven

Bij het vergelijken van de distributies van de steekproeven van 2011 en 2016 dient echter te worden opgemerkt dat de resultaten op basis van de enquête van 2016 altijd op een gewogen steekproef gebaseerd zijn, wat in 2011 niet het geval was.

Vergeleken met 2011 bevat de steekproef van de enquête van 2016 in alle landen een hoger percentage kleinere huishoudens (een- of tweepersoonshuishoudens). Dit houdt ook verband met het lagere aantal kinderen (0 tot 15) dat in de enquête van 2016 in de huishoudens leefde, en een hogere gemiddelde leeftijd van de groep. In vergelijking met de algemene bevolking waren de in het kader van EU-MIDIS II geënquêteerde Romahuishoudens echter gemiddeld jonger, hadden ze meer kinderen en waren er minder eenpersoonshuishoudens. Deze verandering van de structuur van huishoudens tussen de twee enquêtes wijst op een algemene demografische verandering van de Romabevolking in de richting van kleinere huishoudens, maar bevestigt tevens de aanname dat de methode van de enquête is verbeterd, waardoor in 2016 een diverser deel van de bevolking is bereikt. In de acht landen die in beide enquêtes aan bod zijn gekomen, is de genderdistributie van de respondenten gelijk.

Steekproeffout

De steekproeven van alle enquêtes bevatten steekproeffouten, aangezien in het kader van de enquête slechts een fractie van de bevolking wordt ondervraagd. Alle gepresenteerde resultaten zijn derhalve puntschattingen waarop statistische variatie van toepassing is. Kleine verschillen van een paar procentpunten tussen groepen respondenten moeten binnen het bereik van de statistische variatie worden geïnterpreteerd en alleen grotere verschillen tussen bevolkingsgroepen kunnen als bewijs voor daadwerkelijke verschillen worden beschouwd.

⁴⁸ NUTS staat voor „Nomenclature of territorial units for statistics” (Nomenclatuur van territoriale eenheden voor de statistiek). Zie voor meer informatie de [webpagina](#) van Eurostat over de classificatie.

Referenties

Europese Commissie (2010), *Het Europees platform tegen armoede en sociale uitsluiting: een Europees kader voor sociale en territoriale samenhang*, COM(2010) 758 definitief, Brussel, 16 december 2010.

Europese Commissie (2015), *Special Eurobarometer 437 „Discrimination in the EU in 2015”*, Luxemburg, Publicatiebureau.

Europese Commissie (2016), Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's *Lancering van een raadpleging over een Europese pijler van sociale rechten* van 8 maart 2016, COM(2016) 127 final, Straatsburg.

Europese Commissie/EACEA/Eurydice (2015), *The Structure of the European Education Systems 2015/16: Schematic Diagrams. Eurydice Facts and Figures*, Luxemburg, Publicatiebureau.

Europese Rekenkamer (2016), *EU-beleidsinitiatieven en financiële steun voor de integratie van de Roma: het afgelopen decennium is er aanzienlijke vooruitgang geboekt, maar ter plaatse zijn extra inspanningen nodig*, Speciaal verslag. Luxemburg, Publicatiebureau.

Eurostat (2016), *Eurostat Statistics Explained – Europe 2020 indicators – education*.

FRA (2009), *EU-MIDIS – Main Results Report*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2012), *The situation of Roma in 11 EU Member States – Survey results at a glance*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2014), *Roma survey – Data in focus: Discrimination against and living conditions of Roma women in 11 EU Member States*, Luxemburg, Publicatiebureau.

FRA (2016), *Measuring Roma inclusion strategies – a fundamental rights based approach to indicators*, UNECE Working paper 20.

Fundación Secretariado Gitano (ed.) (2009), *Health and the Roma community: Analysis of the situation in Europe. Bulgaria, Czech Republic, Greece, Portugal, Romania, Slovakia, Spain*, Cuadernos Técnicos N° 97, Madrid, 2009.

Raad van Europa (2012), *„Estimates and official numbers of Roma in Europe”* bijgewerkt op 2 juli 2012.

Unesco (2010), *EFA Global Monitoring Report 2010, Reaching the marginalized*, Parijs.

Verma Vijay (2014), *Sampling Elusive Populations: Applications to Studies of Child Labour*, Genève: Internationaal Arbeidsbureau.

Wereldbank (2012), *Towards an equal start: Closing the early learning gap for Roma children in Eastern Europe*.

Willis, Gordon B. (2005), *Cognitive interviewing. A tool for improving questionnaire design*, London, Sage, blz. 3.

Waar zijn EU-publicaties verkrijgbaar?

Gratis publicaties:

- één exemplaar:
via EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- meerdere exemplaren of posters/kaarten:
bij de vertegenwoordigingen van de Europese Unie (http://ec.europa.eu/represent_nl.htm),
bij de delegaties in niet-EU-landen (http://eeas.europa.eu/delegations/index_nl.htm),
door contact op te nemen met Europe Direct (http://europa.eu/europedirect/index_nl.htm),
door te bellen naar 00 800 6 7 8 9 10 11 (gratis in de hele Europese Unie) (*).

(*) De informatie wordt gratis verstrekt en bellen is doorgaans gratis, maar sommige operatoren, telefooncellen of hotels kunnen kosten aanrekenen.

Betaalde publicaties:

- via EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>).

HELPING TO MAKE FUNDAMENTAL RIGHTS A REALITY FOR EVERYONE IN THE EUROPEAN UNION

Dit verslag wijst erop dat ongeveer 80 % van de ondervraagde Roma onder de armoederisicodrempel van hun land leeft, dat een derde van de Roma in een woning zonder leidingwater leeft, dat een derde van de Romakinderen in een huishouden leeft waar iemand minstens één keer in de afgelopen maand met honger naar bed is gegaan, en dat Romakinderen op alle onderwijsindicatoren slechter presteren dan hun niet-Roma leeftijdsgenoten. Het bevestigt hiermee een verontrustende, maar onvermijdelijke realiteit: de grootste minderheid van de Europese Unie blijft kampen met discriminatie en ongelijke toegang tot essentiële diensten.

In het verslag wordt er niet alleen op gewezen dat de Roma nog steeds te maken hebben met obstakels op het gebied van werkgelegenheid, onderwijs, huisvesting en gezondheidszorg, maar wordt tevens onthuld dat vier van de tien geënquêteerde Roma zich de afgelopen vijf jaar minstens één keer gediscrimineerd hebben gevoeld. Slechts een fractie van hen heeft hiervan echter aangifte gedaan. Hoewel de boodschap van dit verslag ontvondend is, biedt het essentiële informatie die als unieke bron kan dienen voor beleidsmakers die ernaar streven dat de Roma gelijk behandeld worden en dat hun grondrechten gerespecteerd worden.

Het verslag is gebaseerd op een enquête onder 34 000 Roma in negen lidstaten van de Europese Unie, waarin informatie vergaard is uit bijna 8 000 persoonlijke vraaggesprekken met Roma. In het verslag wordt een selectie gepresenteerd van de resultaten van de tweede FRA-enquête over minderheden en discriminatie in de Europese Unie (EU-MIDIS II), in het kader waarvan ongeveer 26 000 personen zijn ondervraagd die een migratieachtergrond hebben of deel uitmaken van een etnische minderheid en in de EU woonachtig zijn. De enquête over minderheden en discriminatie in de Europese Unie vormt een belangrijk onderdeel van het streven van het FRA om gegevens te verzamelen en te publiceren over groepen die in algemene bevolkingsonderzoeken niet aan bod komen. Dit is de derde specifiek op de Roma gerichte enquête van het Bureau.

FRA – BUREAU VAN DE EUROPESE UNIE VOOR DE GRONDRECHTEN

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Wenen – Oostenrijk

Tel. +43 1580300 – Fax +43 158030699

fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

facebook.com/fundamentalrights

linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency

twitter.com/EURightsAgency

